

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Освітня програма:

«Християнська педагогіка та організація дозвілля»

Магістерська робота

**ЦІННОСТІ ТА МОРАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ МОЛОДІ,
ЯКА ПОКИНУЛА ТОТАЛІТАРНІ СЕКТИ**

Студента 2-го курсу
Юрія Жук-Гординського

Науковий керівник:
Анна Шиделко
к. соц. н., доцент

Львів-2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ТА МОРАЛЬНИХ ОРІЄНТИРІВ МОЛОДІ.....	8
1.1. Сутнісні характеристики базових понять дослідження	8
1.2. Вплив родинного виховання на формування ціннісних орієнтацій та духовно-моральної складової особистості.....	14
<i>1.2.1. Традиційна християнська родина.....</i>	<i>14</i>
<i>1.2.2. Атеїстична родина</i>	<i>17</i>
<i>1.2.3. Родина тоталітарних часів</i>	<i>19</i>
<i>1.2.4. Діти-сироти</i>	<i>22</i>
1.3. Законодавство України щодо регулювання діяльності нових релігійних утворень	25
Висновки до першого розділу	28
РОЗДІЛ 2. ТОТАЛІТАРНІ СЕКТИ ТА ЇХ РОЛЬ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРИ.....	31
2.1. Класифікація тоталітарних сект та нових релігійних організацій у наукових розвідках вчених	31
2.2. Особливості суспільно-психологічних маніпулятивних технік у діяльності сект та їх вплив на свідомість молодих людей.....	37
2.3. Основні характеристики діючих сект на теренах України	42
<i>2.3.1 Секта «Свідки Єгови».....</i>	<i>42</i>
<i>2.3.2. Церква «Саєнтології»</i>	<i>46</i>
<i>2.3.3. Біле Братство</i>	<i>50</i>
<i>2.3.4. Духовний центр «Відродження»</i>	<i>53</i>
Висновки до другого розділу.....	55
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКИ ПРОФІЛАКТИКИ, ПІДТРИМКИ ТА ДУХОВНОГО СУПРОВОДУ МОЛОДІ, ЯКА ПОКИНУЛА ТОТАЛІТАРНІ СЕКТИ.....	57
3.1. Зарубіжний досвід протидії діяльності деструктивним релігійним організаціям ...	57

3.2. Соціально-педагогічна профілактика освітніх закладів щодо залучення та виходу молоді із тоталітарних сект.....	64
3.3. Роль традиційної Церкви у духовно-моральній підтримці та духовному супроводі молоді, яка покинула тоталітарні секти	68
Висновки до третього розділу	72
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність теми дослідження зумовлена активною місіонерською діяльністю тоталітарних сект у багатьох країнах світу. Це є релігійні або псевдорелігійні течії та організації, які «використовують психологічний тиск, який підриває здатність приймати самостійні рішення»¹. І якщо раніше сектами називали релігійні течії та рухи, які відокремились від традиційного історичного християнства, то сучасне секулярне та плюралістичне суспільство здатне відноситись до них саме в тій парадигмі, в якій вони себе опозиціонують. Тоталітарними їх нарікають через їхній негативний вплив на здоров'я, соціалізацію (швидше асоціалізацію).

Жертвами цих рухів та організацій стають мільйони людей. Найактивнішими місіонерами є молодь, оскільки в сектах практикується вулична проповідь, обхід квартир тощо. Означені соціально-інституційні течії є загрозою суспільству, зокрема через психічне та фізичне насилля. Проголошені цінності таких новоутворених формувань є протилежними не тільки традиційним християнським, а й загальним морально-етичним. В осередку цих культів існують асоціальні заборони, які часто переривають зв'язок адепта з оточуючими повсякденними реаліями застосовуючи аномальні маніпуляції, психологічний тиск, чітку нав'язливу пропаганду. Людина, щоб приєднатися та розділяти «радість» з іншими членами секти має розірвати зв'язок з друзями, рідними та в загальному й з минулим оточенням, водночас й не бачить сенсу в здобутті освіти тощо. В момент, коли молода людина займає місце місіонера в організації, вся інформація щодо рідних і зовнішнього світу приймається зі ще більшою гостротою. Коли ж учасник організації з тих чи інших причин (усвідомлення прихованих цілей культу, викриття обманних методів утримування адептів, сліпа віра в непомильність їхнього альтернативного вчення тощо) пориває з тоталітарною сектою, він все одно залишається з певними аксіологічними постулатами та засадами морального виховання, набутих ним під час членства у спільноті.

¹ Артюхов М. *Секта: научная терминология или компрометация новых религиозных движений // Историческая и социально-образовательная мысль.* Краснодар 2015, 123.

Означений досвід, поглиблює конфлікт інтересів, вихідця із секти, й недовіру до соціуму. Оскільки в окреслених деструктивних організаціях зовнішній світ оголошено сатанинським злом, то інші релігійні громади представлені як язичники, окультисти, комерційні групи; державні інституції – як пропагандисти зла (через телебачення, книги, мас-медіа тощо).

Отже, актуальність і значущість проблеми з позиції християнської педагогіки й богослов'я, аналіз наукових розвідок в контексті висвітленого зумовили вибір теми магістерської роботи: «Цінності та моральні орієнтири молоді, яка покинула тоталітарні секти».

Об'єкт дослідження – тоталітарні секти та нові релігійні утворення.

Предмет дослідження – практики профілактики, духовного супроводу та реабілітації молоді, яка покинула тоталітарні секти.

Мета дослідження полягає у теоретичному висвітленні впливу родинного виховання на формування ціннісних орієнтацій та духовно-моральної складової молоді особистості, а також описанні практики протидії-профілактики, підтримки та духовного супроводу молоді, яка покинула тоталітарні секти.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети поставлено такі **завдання**:

1. Уточнити сутнісні характеристики базових понять дослідження.
2. Висвітлити вплив родинного виховання на формування ціннісних орієнтацій та духовно-моральної складової особистості.
3. Представити класифікацію тоталітарних сект і нових релігійних організацій у наукових розвідках вчених.
4. Окреслити особливості суспільно-психологічних маніпулятивних технік у діяльності сект та їх вплив на свідомість молодих людей.
5. Описати практики профілактики, підтримки та духовного супроводу молоді, яка покинула тоталітарні секти.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що відповідне родинне християнське виховання наочним прикладом є кращою профілактикою потрапляння молоді людини в тоталітарну секту. Також те, що секуляризація та плюралізм впливають на релігійний вибір молоді людини.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали основні принципи вітчизняної та зарубіжної психології, педагогіки та теології. Зокрема: концепція психічного розвитку молоді, віково-психологічний підхід, етапно-планомірне формування логічного та критичного мислення, вікова динаміка релігійної ідентичності, формування соціальної ідентичності, маніпулятивно-психологічні впливи тощо.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань використано комплекс методів: метод: *теоретичний*: аналіз і синтез теологічної, філософської, психологічної, педагогічної та іншої літератури з обраної проблеми для обґрунтування теоретичних засад дослідження й конкретизації поняттєво-категоріального апарату; *класифікації* – для визначення причин входу й виходу із тоталітарних сект; *проектування та теоретичного моделювання* – для розроблення практичних методів щодо соціальної адаптації та ресоціалізації молоді, яка покинула тоталітарні секти й наукового обґрунтування ефективності проектування; *узагальнення* – для формулювання висновків до розділів і загальних висновків і рекомендацій щодо результативності запропонованих методів адаптації і соціалізації молоді у соціумі; *порівняння* – для визначення спільних і відмінних характеристик систем впливу секти на молодь ґрунтуючись на аксіологічних і моральних чинниках; а також для порівняння застосованих методик ресоціалізації релігійними організаціями, духовним супроводом на практиці.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні спроби цілісного авторського дослідження обраної теми, водночас й аналізі впливу аксіологічних аспектів та моральному вихованні молоді, яка покинула тоталітарні секти. Пропозиції впровадження моделей, реабілітації та духовного супроводу молодих людей. Дослідження впливу виховання та насаджування цінностей в сектах, як когнітивного дисонансу, що «агітує» молодь від подальшого всебічного та освітнього розвитку.

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що висновки і положення проведеного аналізу формування аксіологічної складової та моральних

орієнтирів молоді, роль релігійних рухів в українському просторі, а також вплив нетрадиційного асоціально-релігійного компоненту дозволяють систематизувати та виявляти взаємодію соціально-психологічного, економічного, політичного, релігійного та родинного онтогенезу, як причину відхилення від традиційних соціальних основ. Розкрито сутність та особливості зовнішнього психологічного впливу, маніпулятивних технік та їх вплив на свідомість молодих людей. Також застосовано комплексний підхід методів просторового аналізу, адаптованих для вирішення проблем, які виникатимуть з появою нових нетрадиційних релігійних рухів.

Практична значущість дослідження полягає у тому, що результати та матеріали представленого наукового дослідження можуть бути використані при підготовці учбових посібників та лекційних курсів з попередження потрапляння молоді в тоталітарні секти, а також у практиці протидії, профілактики та духовного супроводу колишніх adeptів. Не менш важливою є можливість використання результатів і матеріалів дослідження у діяльності науково-дослідницьких, апологетичних, місіонерських, парафіяльних та інших центрів та організаціях для активної та цільової взаємодії. Також в учбових курсах і семінарах «Сектознавство» та «Наслідки перебування молоді в тоталітарних сектах», в розділах, які безпосередньо стосуються проблеми аксіологічних аспектів та моральної етики. При розробці модульного підходу до соціально-педагогічної профілактики в освітніх закладах щодо залучення та виходу тієї частини молоді, яка не усвідомлює небезпеку перебування у тоталітарній секті.

Надійність і вірогідність отриманих результатів дослідження підтверджена ґрунтовним теоретичним дослідженням питань, які безпосередньо впливають на рішення поставленої наукової мети.

Структура і обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до них і загальних висновків, списку використаних джерел, що включає 82 джерел. Загальна кількість магістерської роботи становить 85 сторінок. Основна частина викладена на сторінках 8-75.

РОЗДІЛ I.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ТА МОРАЛЬНИХ ОРІЄНТИРІВ МОЛОДІ

1.1. Сутнісні характеристики базових понять дослідження

Перетворення звичних сфер життя спричинені соціально-політичними, економічними, релігійними та іншими різними причинами викликають трансформації у соціокультурній та аксіологічній структурі свідомості сформованої особистості. Таке коливання здатне як похитнути ціннісну орієнтацію, так і навпаки – укріпити набутий досвід, норми, поглибити погляд на традиції. Молодь, як найбільш схильна до змін інституція, в сучасних умовах здатна поєднати ці два систематичні підходи та централізовано інтегрувати результат впливу інтересів соціуму до засвоєних нормативів власних потреб. Проте слід враховувати, що «ціннісні орієнтації є основними векторами соціальних орієнтацій, вони визначають спрямованість особистості і ступінь її соціальності, що змінюються залежно від рівня відповідальності індивідуальних потреб і інтересів потребам та інтересам соціуму»². Така своєрідна безкомпромісність впливів може бути як проблемою для формації у сьогоденні та подальшої соціалізації молоді, так і динамічним рушієм нових ціннісних орієнтацій у суспільному розвитку. Власне ця розбіжність зумовлена тим, що «людина за природою своєю є істотою не просто біологічною, але, перш за все, моральною і соціальною, і в процесі життя вона може мати різний образ: і Людини, і антисоціальної істоти»³.

Поняття «мораль» та «цінність» є фундаментальними дефініціями при дослідженні концептуальних підходів до формування аксіологічної складової та моральних орієнтирів молоді. Власне проблема ціннісних орієнтацій, морального виховання, деморалізації, сімейного життя висвітлена в соціологічних,

² Шапошнікова І. Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді // *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. Запоріжжя 2003, 181.

³ Скоромна О. *Соціальні цінності сучасної студентської молоді* // *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького*. Т. 3. Львів 2011, 278.

психологічних та філософських наукових напрацюваннях відомих пострадянських та вітчизняних вчених Б. Ананьєва, С. Анісімова, Б. Бакірова, М. Боришевського, В. Василенка, Н. Волкової, Є. Головаха, О. Дробницького, Т. Заславської, А. Здравомислова, А. Кравченка, А. Ковалерова, Н. Лапіна, О. Леонтєва, С. Максименка, Л. Овсянецької, А. Ручки, М. Скока, В. Сусленка, Н. Сорокіної, Л. Столовича, В. Тугарінова, А. Шиделко, В. Ядова. Також в працях зарубіжних вчених М. Вебера, Р. Вільямса, А. Маслоу, С. Моріса, М. Рокіча, Е. Дюркгейма, В. Франкла, Ш. Шварца.

Що стосується моральної чи рачей духовно-моральної складової та розвитку цих якостей, то тут підхід до аналізу веде в глиб до класиків та мислителів Сходу та Заходу: Аристотеля, Сократа, Платона, блаженного Августина та окремих Отців Церкви.

Також до «моралістів» можна віднести традиційну письменницьку спадщину в особі таких видатних вчених, як: М. Бердяєв, В. Бехтерев, С. Булгаков, А. Герцен, Л. Гумільов, Є. Реріх, В. Соловйов, які «осмислювали феномен моралі та моральності, стверджували їх величезне значення в житті людини і необхідність морального виховання молодих людей»⁴.

Серед українських вчених моральне виховання та духовний розвиток молоді досліджували А. Богуш, В. Кондратюк, Н. Іщук, Л. Орновська, О. Сухомлинський та інші.

Аксіологічна складова та мораль являють собою структуру співвідношення орієнтативних інституцій, що формують соціальну дійсність. Саме «молодь можна вважати лідируючою групою суспільства тому, що внаслідок свого об'єктивного стану вона концентрує в собі і виявляє в своїй свідомості перспективні тенденції розвитку сучасного суспільства»⁵.

⁴ Ценко М. Деякі аспекти морального виховання молоді в сучасній Україні // Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Харків 2018, 158.

⁵ Шапошнікова. Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді, 182.

Згідно з В. Ядовим ціннісна орієнтація несе за собою певний контроль поведінки як керованої свідомої дії в конкретному соціальному просторі⁶. Це сходинка з думкою католицького мораліста Ж. Обера, який стверджує, що «сучасна людина не хоче визнавати, що її сумління може бути підпорядковане зовнішньому законному обов'язку, вона почуває себе морально зобов'язаною лише тоді, коли добровільно взяла на себе зобов'язання»⁷.

Проте слід враховувати, що кожне молоде покоління в своїй мірі залежне від сформованих цінностей засвоєних старшим поколінням, оскільки формація відбувається на фундаментальних засадах дотичного походження. Маючи такий базис молодь «формує і реалізує свою життєву програму, беручи за основу інтеріоризовані цінності»⁸.

Як вказує В. Ядов, інтеграція такого роду орієнтацій у формуванні аксіологічної складової дає змогу усвідомити головні впливи на мотивацію поведінки, які в свою чергу залежать від соціально-економічних, соціально-культурних і моральних засад оточення у якому повсякденно перебуває індивід⁹. Таким чином вплив соціальної дійсності є визначальним у поведінці та мотивації молоді людини, засвоює набуті цінності старшого покоління, розбудовуючи на їхній основі спрямованість особистості, чим діє на всі сторони життєвої діяльності.

За М. Рокичем, ті цінності, які є складовими частинами ціннісної орієнтації особи, можна поділити на дві головні групи: термінальні та інструментальні. До термінальних відносяться фундаментальні цілі молоді людини, які є сформованими на тривалу подальшу життєву перспективу та виводять на перший план цінності та цілі. Інструментальні цінності зворотно передбачають використання методу. Тобто є проміжними задля досягнення мети¹⁰. Що стосується молодого

⁶ Див. Ядов В. (ред.) и др. *Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности*. Ленинград 1979, 4.

⁷ Обер Ж. *Моральне богослов'я*. Львів 1997, 19.

⁸ Шапошнікова. *Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді*, 182.

⁹ Див. Ядов. *Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности*, 6.

¹⁰ Див. Rokeach M. *The Nature of Human Values*. N. Y. 1973, 157-168.

покоління, то вони є носіями «цінностей-цілей або термінальних цінностей, які визначають підсумкові стани суспільної ціннісно-нормативної свідомості»¹¹.

Враховуючи те, що «вчені по-різному підходять як до визначення поняття «цінності», так і до поняття «ціннісні орієнтації»¹², їхня думка різниться з врахуванням різних аксіологічних переконань окремих особистостей. Для прикладу М. Рокич дає класифікацію аксіологічним ознаками за ознаками надбання орієнтирів людиною, загальноприйнятих цінностей, систематизованих та соціально-феноменальних, впливу яких не уникнути неможливо нікому¹³.

Певну схожу думку висловлював А. Здравомислов, який наголошував на тісному суспільному зв'язку та соціальним середовищем із внутрішнім «Я»¹⁴. Солідарне, проте більш глобальне висловлювання належить вітчизняному вченому С. Рубінштейну про те, що цінності є «похідні від співвідношення світу і людини, виражають те, що в світі, включають і те, що створює людина в процесі історії»¹⁵.

Якщо говорити про розуміння моралі, то сучасною молоддю вона сприймається в досить негативному ключі. Саме мораль і моральність асоціюються з певними категоріальним апаратом обмежень, який ніби диктує молоді правила та обов'язки, що перешкоджають становленні волевиявлення та тієї свободи, яка сформувалася під впливом соціуму та оточення. З цієї, і не тільки, причин молодь уникає даної дефініції. Часто в суспільстві слово мораль змінюють синонімічні аналоги, які нібито поділяють та звужують проблеми моральних типів у русло конкретної загально-соціальної проблеми. Наприклад, етичний вимір або соціальна об'єктивність тощо. Все ж з униканням певної дійсності проблема сучасного суспільства не зникає¹⁶.

Проте якщо звернемо увагу на вузький, релігійний соціум, то його мораль буде покладена саме через призму інтерпретації фундаментальних засад спові-

¹¹ Скоромна О. *Соціальні цінності сучасної студентської молоді*, 278.

¹² Див. там само, 279.

¹³ Див. Леонтьев Д. *Методика изучения ценностных ориентаций*. Москва 1992, 17.

¹⁴ Див. Здравомыслов А. *Потребности, интересы, ценности*. Москва 1986, 214.

¹⁵ Рубинштейн С. *Проблемы общей психологии*. Москва 1986, 47.

¹⁶ Див. Обер. *Моральне богослов'я*, 14.

дання. Для прикладу в християнстві – це є Блага Вістка, Євангеліє. Як зауважує Ж. Еллюль: «Етика виконує свою автентичну функцію, коли навчає людину цієї найпростішої правди, що Божа воля є об'явлена для того, щоб бути сповненою»¹⁷. Відповідно до релігійної самоідентифікації, людина матиме за авторитетне те джерело богонатхнення, яке притаманне її конфесійному принципу. Означена мораль матиме домінуючий характер в людському житті. Звичайно, з часом вона може доповнюватись сучасними ліберальними гуманістичними поглядами, або ж навпаки – повертатися до консервативізму. Все залежить від набутого змалку прикладу та морального авторитету, а також оточення та повсякденного кола соціального впливу та дозвілля (або його відсутності).

Погляд на формацію ціннісних орієнтирів як таких, що мають якщо не суперечку, то точну розбіжність між соціо-культурною та природньою, пропонує вчений-філософ В. Тугарінов. Вчений розглядає їх через призму того, що властивості певних предметів та явищ, які вкрай необхідні (з різних причин) членам певного соціуму в якості засобів задоволення їхніх інтересів та потреб, а також відтворення конкретних норм ідеалу або цілей, як ідеології¹⁸.

Схоже за М. Рокичем, В. Тугарінов поділяє цінності на культурні та життєві. Проте до галузі суспільної діяльності разюче додає аксіологію соціально-політичного явища як таку, що базується на діяльній сталій явищ матеріального характеру¹⁹.

Водночас на противагу будь-яким узагальнюючим або внутрішньо-прийнятим феноменам необхідно враховувати початок формування, чи краще сказати період та місце певної соціальної зрілості. За Л. Столовичем «те, що для однієї спільноти та її представників у відповідній системі цінностей класифікується як благо, для інших в іншій системі таким і не може бути»²⁰.

Незважаючи на різні впливи всебічних чинників головними є суспільна свідомість часу та періоду життя молодшої людини, рівень маргіналізації суспі-

¹⁷ Див. Обер. *Моральне богослов'я*, 15.

¹⁸ Див. Тугарінов В. *Избранные философские труды*. Ленинград 1988, 26.

¹⁹ Див. там само, 67.

²⁰ Скоромна О. *Соціальні цінності сучасної студентської молоді*, 280 с.

льства та родинне (спадкове) виховання. Останнє закладає фундамент на якому будуть примножуватися комплекси обраних чи нав'язаних інституцій. Це все впливає на контроль та регуляцію свідомої поведінки особи в різних рівнях системи. Для цього А. Флієром був запропонований підхід «соціокультурної ентропії»²¹, який передбачав, що ситуація «являє собою порушення функціональної цілісності і збалансованості системи, її дисфункцію, що призводить до зниження можливості ефективного регулювання соціального життя людей»²². Тому ідеали та цілі у житті формує переважно суспільство, з невеликою ремаркою на приклад близьких та (чи) батьків.

Також варто враховувати в моральних орієнтирах похибку, яка може відбутись через певну несподівану спонтанну подію в житті молодшої людини. Так, скажімо, певна криза здатна підірвати набутий моральний авторитет в очах молодшої людини та в певній мірі вплинути на переосмислення цінностей. Для прикладу, «серед людей цієї вікової групи спостерігати кризи, пов'язані з втратою дорогої людини чи важливими фінансовими проблемами»²³.

Власне через вікову особливість молодь здатна до показових маніфестацій та певного радикального протестного безкомпромісного перетворення характеру під впливом криз і депресій. З огляду на це важливо враховувати, що «депресія може призвести до втрати фізичної сили і привабливості, зниження апетиту і ваги, викликати головний біль, безсоння, загальну втрату інтересу до життя, відчуття нещастя, втрату цінностей, розпач і соціальну ізоляцію»²⁴.

Подібна ситуація здатна викликати явище індивідуальної релігійної духовності, яке буде тлумачити все зовнішнє побачене як традицію чи символізм, даючи місце сектам на персональне зарахування, як свідчить вчений А. Токвіль, до псевдо- «великої християнської єдності»²⁵. Саме така альтернативна динаміка свободи, якщо буде зустрічати засудження або супротив із боку родини (або близького чи впливового оточення), вдаватиме центральний автономний еле-

²¹ Див. Флиер А. *Энтропия социально-культурная*. Санкт-Петербург 1997, 565-568.

²² Шапошнікова. *Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді*, 183 с.

²³ Бойко І. *Біоетика: скрипти для студентів*. Львів 2008, 164.

²⁴ Див. там само, 164.

²⁵ Див. Казанова Х. *Релігія в сучасному світі: плюралізм, секуляризація, глобалізація*. Львів 2019, 123.

мент людського «Я» до радикальних дуалістичних вчинків. Найперше не в супереч комусь, а друге – модерної тенденції, як данини своєму часу.

Безрефлексивні переконання молоді у виключності власної правоти нав'язані не глобалізмом чи відсутністю моралі та цінностей. Скоріше мова йде про ще незавершений процес формування особистості в сучасному глобальному суспільстві.

Отже, підсумовуючи зауважимо, що базові поняття нашого дослідження висвітлено у наукових працях і трактатах багатьох вчених різних часів. Як бачимо у світського та релігійного висновках є спільний знаменник – вільний вибір людини. Він залежить від мотивації та цілей, які формують візію найближчого майбутнього. Фундаментальні засади при цьому відіграють важливу роль. Проте, світське бачення цінностей приділяє важливу роль впливу вихованню та всебічному соціальному наслідку, тоді як релігійне – акцентує на небезпеці можливих психічних зовнішніх впливів, які здатні зобов'язувати брати на себе новий добровільний обов'язок. Зокрема в сектантському середовищі це стосується пориванню adeptів із виховниками.

1.2. Вплив родинного виховання на формування ціннісних орієнтацій та духовно-моральної складової особистості

1.2.1. Традиційна християнська родина

Враховуючи різнобарв'я бачень на сімейне розуміння, варто розглядати дефініцію як у класичному традиційному розумінні, так і в непритаманному релігійному атеїстичному укладу.

Родиною вважається соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, які, зазвичай, перебувають у шлюбі, їхніх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей²⁶.

²⁶ Липка О. *Християнська родина в інформаційному просторі: реакція на виклики часу* // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» № 723. Львів 2012, 114.

Все інше, що не входить у рамки союзу чоловіка та жінки можна віднести скоріше до союзів, а ніж назвати шлюбом як таким. Що стосується християнської родини, то тут дефініція не є стільки широко відмінною, скільки доповненою та конкретною. Мова йде не просто про шлюбну вірність та соціальний статус, а про мету. Цебто те, що «благословляється їх супружій союз, в образ духовного союзу Христа з Церквою, і випрошується їм благодать чистої однодушності, для благословенного народження і християнського виховання дітей»²⁷.

Погляд на виховання через призму Христового вчення і формує християнську родину, а досвід церкви та церковного Передання – традиційну християнську родину, що властиве католицькій та православної (ортодоксальній) еклесії. Фактично те саме стосується класичного протестантизму, де «мета сім'ї – прославлення Бога, народження дітей – «дітей Бога», виховання їх в релігійному дусі»²⁸.

Єдиний виняток – позатрадиційне сповідання, що виключає понад 1500-літній авторитет церкви, шанування нею святих, ікон, мощей та інших літургійних і молитовних практик.

Власне у традиційній християнській родині формування аксіологічної складової будується виключно з призми віросповідання. Так, наприклад, греко-католицька молодь із родини, яка підвладна впливу своєї церкви, виносить відношення до штучного запліднення, клонування людини, трансплантації органів, називає аборт на контрацепцію гріхом, формує відмінне від світського відношення есхатологічне бачення, відтак – бачення евтаназії як вбивства²⁹.

Варто зауважити, що незважаючи на постійну проповідь та заохочення церкви, фактор формування цінностей в сім'ї для молодшої людини є домінуючим. Як зауважував ще давньоримський філософ Луцій Анней Сенека: «Самий прос-

²⁷ Дроздов Ф., Митрополит. *Православний катехізис*. Львів 2016, 99-100.

²⁸ Петрова И. *Молодежь в культуре протестантских сообществ* // *Вестник ННГУ*, 173.

²⁹ Див. Синод Української Греко-Католицької Церкви. *Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха»*. Львів 2012, 266-276.

тий приклад переконливіший самої красномовної проповіді». Тому церква дає розрізнення:

Моральними вчинками називаємо такі дії особи, які вона чинить свідомо, даючи на них згоду своєї особистої волі. Подібно до Бога, людина сама є джерелом своїх дій, здатна їх свідомо планувати та виконувати без зовнішнього змушування. Здатність панувати над собою, самостійно ініціювати та здійснювати свої вчинки є основою як гідності, так і відповідальності особи. На відміну від дій Божих, моральні вчинки людини можуть бути морально добрими або морально злими³⁰.

Власне тому психологія сім'ї та середовища в якому починала формацію молода людина є архіважливими для становлення ціннісних і моральних орієнтирів. Тому формування ціннісної складової та моральних аспектів відбувається хронологічно, з певним здобуванням досвіду, який не замінює але доповнює прийнятий в ранньому віці спосіб і метод пізнання світу. Звідси «ті норми та правила поведінки, цінності, що є в сім'ї, – це фундамент становлення смислової сфери дитини»³¹.

Що стосується ситуації в Україні, то будувати твердження навколо традиційної української християнської родити можна лишень регіонально, оскільки історично країна складається з різних етносів і релігійних традицій, що мирно співіснують багато століть. Найчастіше традиційну сім'ю класифікують як патріархальну. Це вже не залежить від віросповідання всередині неї. Ідеалом української жінки слугує мати-берегиня, що знаходить свій відголос як в християнстві, так і в іншій традиції.

Традиційна модель сім'ї, повинна стати перспективною моделлю організації сімейних відносин в сучасному українському суспільстві з урахуванням традицій і ментальності українського народу, покликана забезпечувати комплексний соціальний розвиток на державному рівні, подолати кризу сімейних цінностей в українському суспільстві і, очевидно, буде позитивно сприйнята соціумом³².

³⁰ Див. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха», 232.

³¹ Горбачова О. Сімейне виховання як чинник формування ціннісних орієнтацій дошкільника // *Проблеми сучасної психології. Випуск 12. Кам'янець-Подільський 2011*, 252.

³² Георгадзе Т. Традиційна сім'я та її роль у сучасному українському суспільстві // *Science, research, development pedagogy. № 12. Belgrade 2018*, 29.

Така сім'я беззаперечно являється праобразом домашньої церкви. Важливо, щоби традиційна сім'я уникала духовної кризи, оскільки вона «підриває сім'ю, якщо духовність коливається в родині, вона починає слабшати і вироджуватися в людських відносинах»³³. Означене негативно висвітлюється на моральних орієнтирах молоді. Якщо ж мова йде про національну українську аксіологію, то до неї варто віднести

українську ідею, державну незалежність України, патріотизм, готовність до захисту Батьківщини, єдність поколінь на основі віри в національну ідею, почуття національної гідності, історична пам'ять, пошана до державних і національних символів, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, сприяння в розвитку духовного життя українського народу³⁴.

Такий розклад цінностей не суперечить жодному конфесійному християнському сповіданню, окрім пост-протестантських відгалужень, які виникли у ХІХ-ХХ століттях³⁵.

Отже, виховання в традиційній родині здатне внести повноту світоглядного християнського бачення в життя дитини. При цьому спільною рисою будь-якого християнського родинного виховання будуть морально добрі вчинки. Значимо, що розбіжності у традиційному вихованні можуть розрізнятися тільки в тій інтимній сфері, яка стосується не соціального, а особистих, частіше не публічних, моментів в житті.

1.2.2. Атеїстична родина

Здійснювати наукову розвідку духовної моралі в атеїстичній родині майже неможливо, адже моральним орієнтиром слугує переважно світська розташованість комплексного характеру. Скажімо моральна оцінка абортів не буде даватися через призму матеріально-духовної відповідальності. Для християнина «людина – духовно-матеріальна сутність, бо складається з фізичного тіла і ду-

³³ Георгадзе Т. *Традиційна сім'я та її роль у сучасному українському суспільстві*, 29.

³⁴ Шиделко А. *Етика і психологія сімейного життя: навчально-методичний посібник (для ПТНЗ)*. Львів 2009, 18.

³⁵ Див. Жук-Гординський Ю., ієрей. *Христологія пост-протестантських антиринітарних церков та організацій ХІХ-ХХ століть*. Бакалаврська робота, Львівська Православна Богословська Академія, 7-49.

ховного начала (душі)»³⁶. Звідси в атеїстичних цінностях не виховується стосунок до Бога та позаземного життя. Важливо зазначити, що як і в християнському вихованні, атеїстична родина також здатна оцінювати вчинок як морально добрий та морально злий. Проте спільного знаменника атеїстична інституція немає. Знову ж таки у порівнянні християнська біоетика стверджує: «аборт, здійснений будь-яким способом, є свідомим і прямим убивством людської істоти між зачаттям і народженням, на початках її життя»³⁷. Відсутність віри в існування душі залишає великий спектр розвитку власної думки та сприйняття, які в значній мірі можуть корегуватися законодавством країни, де мешкає людина. Те саме стосується евтаназії. Якщо одна сторона розцінює це як вбивство, інша – може розцінювати як прояв милості до страждаючої людини.

У сучасному секуляризаційному світі цінності, які притаманні атеїстичній родині, вважаються ексклюзивним сучасним гуманізмом. Це зумовлено тим, що «самодостатня секулярність, тобто відсутність релігії, має більше шансів утвердитись як нормальна, самозрозуміла ситуація, якщо її сприймають не просто як без рефлексивно наївний стан, як простий факт, а як значущий результат квазі-натурального процесу розвитку»³⁸. Звідси формування ціннісних орієнтацій та моральної складової в молоді в атеїстичній родині раціональний лібералізм. Власне він і дає привід молоді певною мірою насміхатися з ортодоксально-консервативних позицій будь-яких релігійних утворень.

В якості спільного знаменника в цінностях християнської й атеїстичної родин виступають спільні соціально-політичні та економічні чинники, які не претендують на вплив інтимної сфери життя людини. Наприклад: патріотичне виховання, шанування прапора та народних героїв, окрема пошана героїчним професіям (пожежник, лікар, поліцейський, рятівник тощо), демократія, розвиток країни та народного соціуму. Ці фактори не здатні ділити людей на баптистів, лютеран, православних, юдеїв чи атеїстів, а навпаки єднають у загальноприйнятих в суспільстві моральних нормах. Саме особиста інтимна та духовна

³⁶ Бойко. *Біоетика: скрипти для студентів*, 56.

³⁷ Див. там само, 86.

³⁸ Казанова. *Релігія в сучасному світі: плюралізм, секуляризація, глобалізація*, 59.

стала захищається бар'єром морального виховання та цінностей в яких вихована та формується молодь. Тому особи, чиї цінності формувалися в атеїстичній родині, більш схильні до зміни своїх поглядів на звичні оточуючі речі, оскільки в них відсутній орієнтир на духовного лідера чи постать.

Розвиток «зневіри» чи «невіри» або, як зараз стверджують, «секуляризації» чи «безвір'я», набуває все більшої популярності серед молоді. Це зумовлено тим, що «бути секулярним – значить бути новочасним, а звідси випливає, що бути релігійним – це відставати від поступу новочасності»³⁹. Власне сама «атеїстична свідомість у своїй традиційності виходить з переконання у матеріальній єдності світу та активності людини як творця культурних цінностей»⁴⁰. Тому в атеїстичній родині «ідеологічний потенціал культури залежить від того, в якому відношенні знаходяться класові цінності з цінностями загальнолюдськими. Культура є цінність більш вищого порядку, ніж ідеологія. Тому між культурою та ідеологією виникає певна суперечність»⁴¹. Відповідно не існує атеїстичних родин, в яких в центрі знаходились однакові цінності, оскільки вони позбавлені чіткого історичного та ідеологічного конструктиву.

Отже, вплив атеїстичного родинного виховання відмінний від традиційного можливістю оцінювати мораль вчинку особистими критеріями, які не підвладні конфесійному впливу. Важливо зазначити, що релігійна людина – не запрограмована людина. Вона здатна відходити від норми встановленої релігійною організацією. Проте цей відхід не дає суттєвого впливу на її світогляд.

1.2.3. Родина тоталітарних часів

Відмінною від класичної сучасної атеїстичної родини була формація цінностей в тоталітарні часи. Довоєнна Німеччина та Радянський Союз претендували на велику роль впливу держави (де-факто режиму) на формування світогляду та виховання молоді з ранніх часів. Висвітлюючи фашистський тоталіта-

³⁹ Казанова. *Релігія в сучасному світі: плюралізм, секуляризація, глобалізація*, 60.

⁴⁰ Котляр Г. *Атеїзм і релігія в контексті духовної культури суспільства // Наука. Релігія. Суспільство. № 1. Донецьк 2008, 170.*

⁴¹ Див. там само, 169.

ний режим Т. Тимофеева зазначає, що вплив поступово починався через «підтримку режимом расово-політичної і воєнізованої активності молоді, розповсюдженні об'єднань, гуртків, союзів, через які молодь інтегрувалась в політичне життя»⁴². Означеної тактики дотримувався і радянський режим. Це добре прослідковується на плакатах та фотографіях початку минулого століття.

Загалом педагогіка комуністичного строю та націонал-соціалістська мали спільний знаменник у впливі на формацію цінностей тогочасних соціумів. У тоталітарних імперіях Фашистської Німеччини та Радянського Союзу освітня система знаходилась в руках єдиної правлячої партії, що забезпечувала рух за потрібною траєкторією впливу на підростаюче молоде покоління. Також були стерті відмінності за релігійними, соціальними та іншими класифікаціями, залишивши поділ лиш робочий. Відмінним лиш була радянська монокультурність і фашистське звеличування приналежності до нації. Молодь виховувалася в популізмі до вождів режиму. Отже, виховання цінностей та моральна складова формувалися навколо ідеологій тоталітаризму, який часто приховувався за ширмою соціальних ідей⁴³.

Окремої особливої уваги заслуговує антирелігійна пропаганда та боротьба з інакодумством радянського тоталітарного устрою. Оскільки «релігія в житті традиційного суспільства являється частиною культури і одночасно соціокультурною основою ментальних і ціннісних установок»⁴⁴, система прийнялась за її знищення, щоби мати кероване з навіяними необхідними моральними орієнтирами та цінностями підданство. Віруюча людина, християнин, має свободу та керується покликом совісті. Така свободна воля ніяк не входила в постулати формування цінностей молодого покоління, яке повинно було думати «стадно» та коритися волі системи. Тому В. Ленін поставив за завдання «формування но-

⁴² Чуркина Н. *Идеалы и механизмы воспитания в тоталитарных обществах (Германия и СССР в 30-40-е гг. XX в.)* // *Вестник Томского государственного университета. История*. Томск 2018, 66.

⁴³ Див. Хлямин Л. *Идеологические основы воспитания молодежи в СССР и Германии (1930-е – 1945 гг.)* // *Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Историко-педагогические и сравнительно-педагогические исследования проблем образования*. Волгоград 2009, 135-138.

⁴⁴ Лопатина Н. *Социокультурная трансформация религиозных ценностей в СССР в первой половине XX в.* // *Идеи и идеалы. Том 1*. Новосибирск 2018, 50.

вої людини на основі нових соціокультурних цінностей»⁴⁵, які поширювалися через освітню систему та пропагандистськими методами в суспільстві. Відповідне навіювання цінностей відбувалося аж до розпаду цих режимів.

З приходом на терени України радянського терору обрядовість і духовно-релігійні цінності й традиції поступово витіснялися з народу на користь комуністичної ідеології та строю. Особливу увагу приділяли селам, оскільки значилося, що там більш консервативно налаштоване населення, яке дотримується народних традицій та цінностей. Ці авторитарні дії партійного керівництва зумовили реорганізацію традиційних цінностей та тематичні зміни краєзнавчих і народно-культурних музеїв. Культові релігійні споруди перетворювалися, в кращому випадку, на історичні⁴⁶. Відтак населення втратило право на альтернативний погляд та альтернативні (хоча б звичні) цінності. Проте «консервативна теорія виступає за тісну співпрацю між державою та родиною у зв'язку з тим, що родина прищеплює традиційні цінності, такі як патріотизм, відповідальність перед суспільством (державою) і народження дітей і виховання їх відповідно до заповітів батьків»⁴⁷. Водночас цінності насаджені режимом були для всіх обов'язкові.

У багатьох країнах пострадянського простору, таких як Республіка Білорусь, Молдова, Казахстан, Узбекистан та Таджикистан відголоски радянської освіти залишилися вкоріненими. І, якщо останні три країни більш схильні ціннісному пріоритеті до національного та ісламського світогляду, то в Республіці Білорусії болонська система та релігійне виховання у школі не знаходить свого місця априорі. Відтак ні релігійний, ані світський вплив не дає переваг у сприйнятті європейської системи освіти. Це згубно наслідками, які не поспішають переформатовувати радянську педагогіку під виклики сучасності. Зокрема відсутністю тематики релігійного та статевого аспектів викладу в класичній школі, а також системою цінностей, що зорієнтована на перспективу продовження на-

⁴⁵ Лопатина. *Соціокультурная трансформація релігійних цінностей в СРСР в першій половині ХХ в.*, 51.

⁴⁶ Див. Зякун А. *Культурні цінності в державній політиці 20-30-х рр. ХХ ст.: від збереження до руйнації // Світогляд – Філософія – Релігія : збірник наукових праць. Вип. 2. Суми 2012, 161-169.*

⁴⁷ Білоножко Є. *Тоталітаризм та родина (розгляд проблеми на прикладі націонал-соціалістичної Німеччини) // Наукова періодика України «Університетська кафедра» №2. Київ 2013, 155.*

укового зростання в європейському середовищі. Проте варто зауважити, «незважаючи на те, що молодіжна субкультура була та буде автономною щодо впливу дорослих, все ж особливості сексуальної та репродуктивної поведінки завжди залежатимуть від соціальних зв'язків і рівня освіченості та виховання»⁴⁸.

Також у тоталітарній системі будь-які «зарубіжні» цінності та перспективи навчання оцінювались через політично-шпигунську призму заборони. Що стосується України, то «після започаткованого у 1994 р. контракту між ЮНЕСКО й Академією педагогічних наук України питання превентивної освіти і виховання стало пріоритетним у системі психолого-педагогічних, правових, медичних досліджень»⁴⁹.

Отже, тоталітарні режими претендують на роль керманічів соціальних рамок населення країни. Варто наголосити, що незалежно від режиму та політичних поглядів, тоталітарні режими мають спільний знаменник – вплив на родину. Власне тоді, коли родина знаходиться під впливом тоталітаризму, тоді виховання відбуватиметься в догоджанні державницькій ідеї. Відмінними можуть бути лише бажані тенденції проникнення світогляду в маси.

1.2.4. Діти-сироти

Кардинально і радикально відмінною є ситуація яка стосується осіб, котрі не мали сімейного виховання. Причому не виникає питання яким чином діти стали сиротами, адже формація цінностей залежить від соціуму в якому вони перебувають, а також набутої травми. Мова йде про вік, коли дитина стала сиротою. Якщо це відбулося в ранньому дитинстві і особа виховувалась в дитячому притулку, результат матиме конкретну причину. Якщо дитина осиротіла в більш пізньому віці – це буде більш глибокою травмою та кризою.

⁴⁸ Шиделко А. Роль соціальних зв'язків у формуванні статевої культури підлітків // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія: Соціологія і політичні науки. Т. 16. Одеса 2011, 677.

⁴⁹ Шиделко А. Освітній рівень психолого-педагогічних фахівців і його відповідність потребам ринку праці // Гуманітарна освіта і потреби ринку праці: колективна монографія. Київ 2012, 4.

Власне саме явище сирітства має більше, ніж декілька сотень років. Якщо раніше причиною тому були явища незалежного порядку, наприклад, природні катаклізми та катастрофи, державні міжусобиці та війни, вірусні епідемії та загибель батьків чи опікунів, то зараз до цього похідного антисписку, додаються проблеми сучасного характеру, – наркоманія, алкоголізм, трудова міграція, ювенальна юстиція та інші види позбавлення батьківських прав. Незважаючи на причини цих явищ «питання виховання, опіки та гармонійного розвитку дитини-сироти, розуміння її психологічних особливостей є архіважливими і є показником суспільного, економічного, культурного рівня розвитку країни, гуманності сучасного суспільства»⁵⁰.

Наголосимо, що соціальним службам, педагогам і церкві необхідно приділяти особливу увагу дітям сиротам, а особливо сирітській молоді. Згідно з даними психологічного дослідження описаного у посібнику для психологів та педагогів Л. Смагіною «діти, які виховуються без піклування батьків, відрізняються низкою якісних негативних особливостей, які супроводжують розвиток дитини на всіх вікових стадіях від дитинства до юності»⁵¹.

Тому якщо дитина була відібрана у сім'ї, яка вирізнялась радикальними методами стосунків та виховання, то очікувати доброзичливий «feed back» не варто. Як свідчить Л. Шипіцина: «було виявлено, що діти демократичних батьків адаптовані краще всіх. У порівнянні з іншими дітьми вони більш впевнені в собі, повністю себе контролюють і є соціально компетентними»⁵². Це свідчить про те, що достатньо вилучити дитину з «опіки сім'ї» і тоді вона буде піддатлива до зовнішніх чинників впливу. Власне на це і розраховують діячі релігійних тоталітарних культів. Тому серед окремих умов перебування в секті є обов'язок інтегрувати в неї сім'ю. Якщо цього не відбудеться, то з родинними зв'язками поривають з причини їхнього «негативного» впливу на долю участі в ній молодого адепта.

⁵⁰ Шиделко А. *Сирітство в Україні: психологічні особливості біологічних і соціальних дітей-сиріт* // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Львів 2018, 166.

⁵¹ Смагіна Л. и др. *Сиротство как социальная проблема: пособие для педагогов*. Минск 1999, 54.

⁵² Шипіцина Л. *Психология детей-сирот: учебное пособие*. Санкт-Петербург 2005, 95.

Як відзначає А. Шиделко: «підліткам-сиротам притаманна занижена або негативна самооцінка, яка формується з огляду на важливі причини: дитина вважає себе «поганою» тому, що її залишили, відмовилися від неї, відчувається покинутою, зраженою»⁵³. Саме на такі моральні особливості «налягатимуть» чи доповнюватимуться набуті з часом цінності. Відсутність прикладу молитви, жертвності та інших, скажімо вузько, християнських чеснот, залишатимуть відкриті осередки в душі молоді людини, яка формується. Без педагогічного впливу опрацювання корисних звичок, без прикладу любові і відсутності всіляких загальнолюдських застережень, вихованцями надаватиметься перевага не тільки до шкідливих звичок, але й до асоціального становлення. Саме тому повинні відбуватися виховання та, при потребі, профілактика деморалізації в дитячих будинках та інтернатах. Також залучення представника з низки духовенства для недільних (при потребі частіших) зустрічей задля катехизації та морального виховання в сиротинцях.

Також цікавим є вплив на формування моральних орієнтирів та цінностей в молоді, яка самостійно залишила сім'ю. Набуті моральні якості можуть відкидатися не через перегляд орієнтирів чи зміни авторитету, але в супереч, через певне переповнення емоціями. Притаманна звичка пошуку внутрішнього, а не зовнішнього захисту здатна не стримати натренований зовнішній психологічний вплив. Все ж зауважимо, що це також залишає великий шанс на потрапляння в зону ризику впливу сучасних релігійних новоутворень, які, нібито, пропонують повноцінну альтернативу заповнення прогалін в «пораненій» душі.

Таким чином, відсутність родинного виховання дещо ускладнює сприйняття традиційної уставної соціальної моралі, яку несуть в собі освітні, культурні та інші світські заклади. Присутність при інтернатах священників можливо і не сильно змінить ситуацію, проте надасть їм радикального позитивного розвитку, як своємірне «моральне стримання». Проте важливо враховувати, що

⁵³ Шиделко А. *Сирітство в Україні: психологічні особливості біологічних і соціальних дітей-сиріт* // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 168.

головна відмінність у психічному розвитку дошкільнят, зростаючих поза сім'єю – підвищена ситуативність, яка проявляється в різних сферах діяльності: в пізнавальній — нездатність вирішення завдань, що вимагають внутрішніх операцій, без опори на практичні дії; в поведінковій – імпульсивність, неможливість управляти своїми діями; в самоусвідомленні – ситуативність бажань, відсутність тимчасового плану власних дій. Підвищена ситуативність може стати серйозним особистісним дефектом, який здатний загальмувати інтелектуальний, вольовий, емоційний і моральний розвиток⁵⁴.

Тому саме з урахування такої формації моралітету та цінностей в дітей-сиріт варто вибудовувати причини впливу релігійних чинників на молоду особистість.

Отже, зауважимо, що вплив на формування ціннісних орієнтацій та духовно-моральної складової особистості дитини-сироти відбувається шляхом безпосереднього впливу вихователів та виховного соціуму. Незначний вплив осіб, які беруть участь поза межами інтернатів – є незначним і виступає в ролі своєрідного доповнення ментального сприйняття. Релігійний фактор при такій формації відіграє другорядну роль.

1.3. Законодавство України

щодо регулювання діяльності нових релігійних утворень

Стаття 1 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» гарантує:

[...] гарантування права на свободу совісті громадянам України та здійснення цього права; забезпечення відповідно до Конституції України, Декларації про державний суверенітет України та норм міжнародного права, визнаних Україною, соціальної справедливості, рівності, захисту прав і законних інтересів громадян незалежно від ставлення до релігії [...]⁵⁵.

Більшість нових релігійних утворень в Україні має далеке закордонне походження та не претендує на звання національної релігійної ідеї. Відповідно до Статті 31 «Заборона діяльності тоталітарних релігійних сект» Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» в нашій державі «заборонено

⁵⁴ Шипицина. *Психологія дітей-сирот: учебное пособие*, 159.

⁵⁵ Закон України про «Про свободу совісті та релігійні організації» // Документ 987-XII, чинний, поточна редакція — Редакція від 31.01.2019, підстава - 2673-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

створення та діяльність тоталітарних релігійних сект»⁵⁶. Також прийняті до уваги маніпуляції, які притаманні вербовці в організацію: «Шкода завдана потерпілому від небезпечного психологічного впливу членів тоталітарної релігійної секти підлягає відшкодуванню у порядку, встановленому Цивільним кодексом України»⁵⁷. При цьому на законодавчому рівні у примітці подана чітка дефініція та характеристика цим утворенням: «Тоталітарна релігійна секта – релігійна організація діяльність якої спрямована на порушення прав і свобод громадян шляхом використання заходів небезпечного психологічного впливу»⁵⁸. Власне під самим небезпечним впливом мається на увазі

психологічний вплив та інші маніпуляції з емоційно-вольовою сферою людини, з використанням емоційних та психологічних перевантажень, стресів, індивідуальної схильності до навіюваності, безвілля, недостатнього розумового розвитку і незрілості емоційно-вольової сфери особи, що веде до втрати нею соціальних орієнтирів або цінностей, зниження власної самооцінки, тимчасового розладу психічної діяльності»⁵⁹.

Все описано лаконічно і чітко. Проте на практиці все виявляється набагато складніше. Найперше, дослідження Інституту релігієзнавства Національної академії наук України стверджують про те, що більше, ніж 50% членів сект, що представленні в Україні, є молоддю віком до 29 років та володіють високим рівнем освіти⁶⁰.

Згідно з дослідженням Т. Леоненка про злочинність на релігійному ґрунті, в Україні з кожним роком зростає кількість осередків сектантських і новітніх рухів⁶¹. Вітчизняний психіатр і вчений в галузі кримінології Ю. Антонян наголошує, що:

⁵⁶ Закон України про «Про свободу совісті та релігійні організації» // Документ 987-XII, чинний, поточна редакція — Редакція від 31.01.2019, підстава - 2673-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

⁵⁷ Закон України про «Про свободу совісті та релігійні організації» // Документ 987-XII, чинний, поточна редакція — Редакція від 31.01.2019, підстава - 2673-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

⁵⁸ Див. там само.

⁵⁹ Див. там само.

⁶⁰ Див. Секти в Україні. URL: <http://antenna.com.ua/news/9242.html>.

⁶¹ Леоненко Т. *Злочинність на релігійному ґрунті: феномен, детермінація, запобігання*. Докторська дисертація, Класичний приватний університет, 315-538.

Необхідно лише кваліфікувати дії членів цих релігійних організацій згідно зі статтями Кримінального кодексу України. Будь-якій спробі зашкодити суспільству, навіть під прапорами релігії, необхідно класти край. Людина має право вільно сповідувати свою віру лише не завдаючи шкоди іншим⁶².

Проте якщо ці організації не здійснюють людські жертвоприношення або відкрито не шкодять громадянам та соціуму, їх буде складно на законодавчому рівні класифікувати як тоталітарні секти. Справа вся полягає у тім, що «чинне законодавство України має чимало прогалин, які дають змогу релігійним культурам деструктивного типу безперешкодно здійснювати свою протиправну діяльність»⁶³. Тому якщо не було нанесено шкоду через проповідницьку діяльність чи обрядовість згідно з Кримінальним кодексом України – довести сектантський толк утворення буде важко.

Такий вузький погляд на шкідливість та наслідки дій тоталітарних сект на законодавчому рівні також несе певну небезпеку. Дія тоталітарних організацій є значно ширшою за шкоду через проповідь чи обряд. Здійснюючи вплив на людей секта по мірі можливості прагне асоціалізувати свого адепта, зробивши його, на кшталт тоталітарних фашистського та радянського режиму, вірним конкретній ідеології та поглядам, що диктуються з «головного центру» лідерами та ієрархією утворення. Головною проблемою можна вважати беззаперечний факт того, що в Україні «відсутні легальні експертні процедури, які давали б змогу з'ясувати, чи є та або інша релігійна організація деструктивною, тоталітарною або подібною»⁶⁴. Також відсутня низка критерій та ознак, тому «законодавство не надає реальний інструментарій, який дав би змогу відфільтрувати навіть явно деструктивні структури, які прямо не декларують деструктивні цілі»⁶⁵. Тому станом на сьогодні Україну можна вважати такою, що немає світського захисту від радикального релігійного тоталітаризму.

⁶² Антонян Ю. *Світова практика попередження і припинення деструктивної діяльності новітніх релігійних рухів*. URL: <https://apologet.kiev.ua/-1395859381/35-sekty-ta-kulty/diyalnist-novitnikh-netraditsinikh-kultiv/744------.html>

⁶³ Павленко С. *Нормативно-правові засади протидії діяльності деструктивних релігійних організацій: вітчизняні реалії та зарубіжний досвід // Підприємництво, господарство і право. Кримінальний процес*. Київ 2017, 279.

⁶⁴ Див. там само, 279.

⁶⁵ Див. Павленко С. *Нормативно-правові засади протидії діяльності деструктивних релігійних організацій: вітчизняні реалії та зарубіжний досвід*, 279.

Отже, законодавство України має певні невраховані моменти, яке в мірі незалежності церкви (або будь-якої релігійної інституції) від держави, не оцінює повноту особливостей сектантського впливу на духовну та соціальну формацію молоді людини. Проте враховує небезпечний аспект шкідливого впливу та запобігає нанесенню шкоди здоров'ю людини, яка потрапила до лав тоталітарної організації.

Висновки до першого розділу

Підсумовуючи означене у першому розділі, констатуємо, що формування аксіологічної складової та моральних орієнтирів молоді є процесом комплексним, який включає в себе родинний вплив (фундаментальний) або ж його відсутність, соціокультурний, інституційний. Все залежить від соціальної активності молоді людини, її свідомого самостійного вибору на користь знань, вмінь, релігійного світогляду. Її диференційована самооцінка та самостійність. Тобто шлях становлення до дійсності буде полягати не в набутті суб'єктивних норм, а перетворенні та набутті нової мети, стимулу, мотиву, поведінки, орієнтації та інтуїтивності. Під таким впливом молода людина буде переоцінювати ідеали, поведінку та цінності. Через комунікативний підхід буде мати вплив освіти та оточення на траєкторію життя.

У ХХІ ст. цінності молоді через загальну свободу є більш розкутими та відкритими. Самостійність вибору дає можливість для гострого відступу від тих норм, що були закладені поколіннями. Не завжди це є позитивним явищем. Наприклад, «зараз змінились й життєві цінності нового покоління, якщо років 10-20 назад основним завданням для молоді було вчитися, поважати старших, цінувати батьків, то зараз молоді не цікавить думка батьків та друзів, більш помітним став егоїстичний характер молоді»⁶⁶. Ця проблема вимагає аксіологічного підходу як зі сторони родини, так і зі сторони держави.

У порівнянні з попереднім століттям, зараз молоді світу має більш загальну ціннісну орієнтацію. Якщо раніше тоталітарні та інші політичні режими на-

⁶⁶ Вдовиченко Р. Теоретичні аспекти проблеми формування системи ціннісних орієнтацій студентської молоді // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2017_4_24, 127.

саджували велику національну ідею та внутрішньо-імперські засади, то теперішня молодь в еру глобалізації здатна доповнювати свою систему цінностей певними суперечностями оточуючої дійсності. Наприклад, певне відхилення від релігійних норм на користь потреби загально-сучасної трансформації. Такий плюралізм започатковує процес певних модерних соціальних змін в суспільстві. Звідси в глобальному розуміння така

секулярна ідентичність, яку поділяють і європейські еліти, і прості люди, парадоксальним чином перетворює релігію та ледь приховану попід поверхнею християнську ідентичність європейців на дуже дражливу і суперечливу проблему щоразу, коли доводиться визначати зовнішні географічні межі або внутрішню культурну ідентичність [...] ⁶⁷.

Аналіз підходів і джерел впливу на формування аксіологічної складової вказує на те, що масова глобальна культура схиляє молодь до масштабної інкультуризації та соціалізації. Цікавим є той факт, що подібне явище не заперечує національної свідомості та не претендує на взаємозаміну цінностей родинного чи державного виховання. Проте така секулярність та відмінність у підходах до віровчення та моральних проблем людства вказує на відсутність загальної шкали для оцінки аксіологічної складової. Певною мірою вчені також не мають тут спільної думки. Молодь у своїх діях, розважаннях і принципах не є постійною. Беззаперечно, що це також впливає на їхню свідому чи несвідому позицію стосовно вибору релігійного віросповідання, навіть відмінного від родинного чи традиційного.

На противагу традиційним християнським моральним принципам молодь слідує модній тенденції лібералізму, що зумовлює появу навіть в окремих християнських течіях визнання абортів, «гуманної» евтаназії, одностатевих союзів, жіноче священство та інші протилежні консервативному та традиційному устрою історичної церкви речей. Звичний устрій цінностей стає неочевидною меншістю. В окремих випадках молодь не бажає інтегруватися в звичну культуру, послідовники якої є противниками виникаючих ліберальних модних тенденцій. Тому молоді люди, незважаючи на своє виховання, походження, оточення, ста-

⁶⁷ Казанова. *Релігія в сучасному світі: плюралізм, секуляризація, глобалізація*, 175.

ють членами окультних, езотеричних та альтернативних організацій, розриваючи усілякі зв'язки з родинами, друзями та звичним оточенням. Тобто керуються тією системою аксіологічних орієнтацій, яка починає формуватися під соціальним впливом, але здатна завершуватись модними, егоїстичними та спраглими віри пошуками.

Безумовно, кожна людина є універсальною і неповторною моделлю навиків, прикладів і досягнень. У кожному випадку варто враховувати похибку на індивідуальний талант людини та її особистісний досвід і зв'язок з Богом. Оскільки є постулати, яким притаманно відбуватися без пояснень в тій мірі, доки досконало не буде досліджений особистий духовний досвід особи.

РОЗДІЛ 2. ТОТАЛІТАРНІ СЕКТИ ТА ЇХ РОЛЬ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

2.1. Класифікація тоталітарних сект та нових релігійних організацій у наукових розвідках вчених

На сьогоднішній день у сучасному українському суспільстві релігія відіграє чи не найважливішу роль. Згідно з даними Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України в нашій державі налічується понад 35000 релігійних організацій⁶⁸. Це є сигналом та свідченням того, що релігійна ситуація в Україні розвивається та рухається у напрямку зростання. Такій значній кількості громад сприяє Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», а також розвиваюча демократія та толерантність, які безперешкодно сприяють діяльності релігійних новоутворень. Варто зауважити, що якщо ми подивимось на країну виникнення або спонсорування секти, вона виявиться північно-американською або європейською. Також чималу роль у поширенні цих новоутворень країною відіграє пошук людьми моральної аксіологічної складової, буття, а також певні кризи, що пов'язані з різними соціальними сферами їхньої буденності (самотність, відсутність кола спілкування, депресія, втрата близької людини, відсутність забезпечення потреб в існуючих соціальних інституціях тощо)⁶⁹.

Якщо конструктивно аналізувати сектознавство як науку, то це багатопрофільний міждисциплінарний феномен, який охоплює психологічні, педагогічні, філософські, богословські, соціологічні, кримінологічні та релігієзнавчі царини. Серед вчених вище перелічених сфер можна відзначити таких як: Л. Башкатов, І. Воробйова, М. Вебер, Є. Волков, Г. Грачев, Л. Григор'єва, П. Густафсон,

⁶⁸ Див. *Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2019 р.)* // Дані Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України. URL: https://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr_2019/75410/ (17. 04. 2019).

⁶⁹ Див. Murken, S. *Prävention im Bereich der «So genannten Sekten und Psychogruppen»*. Bad Kreuznach 2004, 11.

О. Дворкін, Б. Джонсон, С. Денісова, Е. Доценко, В. Єленський, В. Клюс, Ф. Конуел, Р. Конь, Т. Кузнецова, Т. Леоненко, І. Луценко, Д. Мартін, В. Пітанов, Д. Сисоєв, Р. Старк, Я. Слівак, О. Стеняєв, В. Яшина. Окрім вчених варто відзначити дієву антисектантську діяльність Центру апологетичних досліджень (протестанти), Православний місіонерський апологетичний центр «Ставрос» та діяльність конфесійних церковних центрів і братств.

Незважаючи на значну кількість досліджень в галузі «сектознавства», більша кількість питань через свою складність лишаються відкритими та актуальними. Передусім складність полягає у відсутності єдності дефініційного апарату. Тому з огляду на конфесійні та світські упередження виникають труднощі з тим, що можна відносити до поняття «секта». Сучасне розуміння терміну в дослівній етимології означає «слідувати» (від лат. – *sequi*). Походження від латинського *secare* (відсікати) не дає необхідно точного сенсу, оскільки секти не завжди є розколом чи відгалуженням від деномінації. Сектою йменують релігійне об'єднання або течію, яка має специфіку тлумачення традиційних релігійних установ та віровчення відмінне від звичних методів⁷⁰.

Ще за часів існування СРСР були досліджені характеристики типових ознак, які є притаманними для сектантського лобі. Серед головних варто виділити такі, як:

- надмірне претендування на виключність істини та єдиного правильного шляху посередництвом організації;
- особливість та індивідуальність прийняття адепта при входженні в секту;
- критика ієрархічного принципу (при цьому найчастіше його таємне дотримання);
- неортодоксальний консервативізм у вигляді суворої дисципліни;
- надмірний авторитет і роль лідера організації;
- відособленість, сепаратистський аполітизм, замкнутість (в дрібних маргінальних випадках – існування/проживання закритого типу);

⁷⁰ Див. Чеснокова И. *Влияние сект, культов и нетрадиционных религиозных организаций на личность и ее жизнедеятельность* // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук. Московский государственный социальный университет 2005, 11-12.

- обов'язковість моральної суворості;
- навіювання маніпулятивної психології вибраності;
- релігійний шовінізм та агресія до інакодумства;
- місійна діяльність та обов'язковість підзвітного прозелітизму⁷¹.

У сукупності перелічені критерії формують організацію, яка інтегрує в своє лоно осіб, які повинні переформатувати свій світогляд на повну вірність сповіданню та всім його сотеріологічним вимогам. Про це також свідчить аргумент позаземного буття, яке закликає adeptів не концентрувати увагу на житті земному та навіть в певній мірі його нівелює.

Серед наукових дефініцій існує різнобарв'я в аспекторальному апараті, проте як заключення проблеми та опис діяльності секти вчені мають єдиний спільний знаменник. Для прикладу, в розвідках вчених є спільна думка про те, що сектою слід називати релігійну течію або ж спільноту, яка знаходиться не тільки в стані від'єднання від конкретного віровчення але чинить опір та перебуває в опозиції до всіх традиційних вірувань. Також у більш вузькому сенсі це може бути група людей, яка обмежена в своїй діяльності та ставить власні інтереси в межах вузьких кіл, як єдине істинне світосприйняття. Звідси сектою є організація, яка замкнуто сповідує свої антирелігійні (де-факто іншорелігійні), антиполітичні, антисоціальні та економічні інтереси, котрі суперечать традиційним релігійним чи соціальним. Що стосується тоталітарності, до А. Дворкін подає наступне визначення:

тоталітарна секта – особлива авторитарна організація, лідери якої, прагнуть влади над своїми послідовниками та їх експлуатацію, приховують свої наміри під релігійними, політико-релігійними, психотерапевтичними, оздоровчими, освітніми, науково-пізнавальними, культурологічними та іншими масками⁷².

Тобто цей деструктивний культ, в особі лідерів, намагається через авторитарний спосіб управління впливати на свідомість з метою контролювати людину, її

⁷¹ Див. Нехвядович Э. Детерминанты верификации тоталитарных сект // Журнал российской социологической ассоциации. Научные заметки. Социология №3. Нехвядович Э., Гурко Г., Белов В., Парфенов С., Сапожников К. Москва 2018, 237.

⁷² Дворкин А. Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования. Новгород 2006, 22.

волю, почуття, думки та поведінку, з метою отримання слухняного, вірного, лояльного до віровчення раба, який подальшому буде експлуатуватися в цілях та інтересах тоталітарної секти. Звідси і відмінність секти від тоталітарної секти – в способі та меті діяльності. Тобто в першому випадку є велика похибка на щирість та вірність невірному вченню, тоді коли в останньому – маркетингова та псевдо релігійна експлуатація. Незважаючи на це, за свідченнями Д. Сисоєва, О. Стеняєва, В. Федорова та А. Дворкіна, тоталітарний аспект серед сектантських деномінацій розрізнити від нетоталітарного складно.

Своїм власним авторським підходом відрізняється український науковець-релігієзнавець В. Єленський. Для врегулювання класифікацій сект та надання їм чітких рамок, він поділяє їх категорії. Опираючись на це, в співавторстві з В. Перебенесюком, подають наступну класифікацію нових релігійних організацій:

- 1) неорієнталістські – Міжнародне Товариство Свідомості Крішні;
- 2) синтетичні (штучні) – Біле Братство, Церква Уніфікації Муна, Аум Сінрікьо, Бахаїзм;
- 3) неязичницькі – РУН-віра;
- 4) західно-християнські – мормони, харизматичні течії;
- 5) сцієнтистські – Церква Саєнтології;
- 6) теософські – синкретичне містичне вчення Олени Блаватської, Рерихівський рух;
- 7) психотерапевтичні – йога, оздоровча методика Порфірія Іванова;
- 8) деструктивні або тоталітарні⁷³.

Означене підтверджує думку про те, що «велика кількість класифікацій нових релігійних організацій, у складі яких, безумовно, існують тоталітарні секти, свідчить про безліч сфер діяльності людини, суспільства і держави, на які впливають/контролюють тоталітарні секти»⁷⁴.

⁷³ Єленський В. Є. *Релігія. Церква. Молодь* / В. Є. Єленський, В. П. Перебенесюк. Київ 1996, 119-120.

⁷⁴ Луценко І. *Питання класифікації тоталітарних сект та їх значення для протидії злочинності* // *Вісник кримінологічної асоціації України*. Харків 2016, 219.

Висновок про деструктивність і сектантську сутність організації відбувається не поверхнево, але в декілька етапів. Найперше відбувається аналіз вчення через вивчення літератури та інтернет-контенту (якщо такий є) структури, її відкритої діяльності. Аналізуються критерії відмінності від традиційного християнства, методи та форми тлумачення Святого Письма, або нотифікація альтернативних джерел богонатхнення. Також береться до уваги фактор мети та психотравматичного впливу посередництво цього вчення та його розбіжність з соціальними інститутами, як метод залучення в структуру. До другого етапу варто віднести висновок змісту цих критеріїв, формування остаточних моделей впливу на свідомість та здоров'я людини, та діагностика приналежності чи відчуження в плані соціального буття. Третій етап є пост-аналітичний та формує повну характеристику організації. Допоміжними в цьому процесі можуть бути свідчення колишніх adeptів секти, проте вони не є обов'язковими. Це зумовлено тим, що не існує універсального спостереження в рамках ієрархії тоталітарних сект⁷⁵.

На думку Є. Волкова тоталітарною сектою варто дефініціювати ті деструктивні організації, які «використовують крайні та неетичні техніки маніпуляції для вербування та утримування своїх членів, які мають тенденцію або прямо здійснюють тотальний контроль думок, почуттів і поведінки своїх прихильників, з метою задоволення інтересів лідерів та самостійної групи»⁷⁶.

Серед узагальнюючих критеріїв існує також практика наявності харизматичних керманів руху, або ж одного гуру. Переважно це є людина, яка отримує окреме «божественне одкровення», яким живе культ. Також існують випадки, коли божественні характеристики та можливості організації приписували лідеру. Такі люди з особливими знаннями, доктринами та даром прозелітизму швидко, не без допомоги контролю інформації та емоцій, стають улюбленцями послідовників. Також однією з найбільших небезпек А. Дворкін відзначає те,

⁷⁵ Див. Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 693-694.

⁷⁶ Волков Е. *Преступный вызов практической психологии: феномен деструктивных культов и контроля сознания (введение в проблему)* // Журнал практического психолога. 1996. № 2. Москва 1996, 87-88.

що відбувається так зване зміщення цінностей, коли будь які засади є виправданими для досягнення поставленої лідерами мети⁷⁷.

Окрім цього вчені виділяють ознаки, за якими можна дізнатись, що людина потрапила у сектантську пастку. До цих ознак відносять непритаманну для людини поведінку та мовний апарат, замкнутість у собі, байдужість та агресія по відношенню до сім'ї та друзів, цікавість до нового роду літератури та, іноді, значні грошові витрати. Тобто мова йде про конкретний асоціальний спосіб життя. Окрім асоціального відчуження М. Вебер відзначає ще такі риси, як прагнення вдаватися чи бути обраним та повну симпатію харизматичні автократії⁷⁸.

Аналізуючи взаємодії з соціальним середовищем з огляду на соціально-психологічний підхід М. Вебера, Н. Дудар подає загальну класифікацію, поділяючи нові релігійні організації на три підвиди. При цьому вона опирається на характер релігійних груп. Звідси виділяються такі новації:

- 1) заперечення навколишнього світу (соціальний побут противиться божественним приписам, цінності суспільства вважаються неприпустимими);
- 2) прийняття нормативних цілей та цінностей (арелігійні групи з безперсоналікованим богом (космічна енергія), пропагування умертвіння плоті та жорсткий духовний контроль з зобов'язанням порвати з минулим);
- 3) пристосування до навколишнього світу (варіація традиційних сповідувальних з нетрадиційною філософією, без обов'язку полишати зручну конфесію)⁷⁹.

Однією з головних хитрощів тоталітарних сект (як і сект в цілому) є найменування та ототожнення себе з традиційною релігією. Тобто присутність християнської термінології або паралельне найменування себе «церквою» або «братством» чи організацією Бога на землі. Проте ця схильність є більш помісною та регіональною. Для прикладу в Європі це буде маніпуляція навколо термінів «церква» та «християнство», тоді як на Північно-Американському континенті

⁷⁷ Див. Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 24.

⁷⁸ Див. Вебер, М. *Протестантская этика и дух капитализма*. Миннеаполис 2002, 12.

⁷⁹ Див. Дудар Н. *Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади)* / Н. Дудар, Л. Филипович. Київ 2000, 17-18.

ненті буде додаватися слово «спільнота» або «організація». Незважаючи на це, все ж у ХХІ ст. назва не містить певної важливої ролі, оскільки на противагу цьому ставиться здатність протистояти традиційному релігійному устрою, який оголошується підвладним неправильним злим силам.

Таким чином вчені поділяють думку, що тоталітарні секти справедливо можна віднести до такої низки організацій, які несуть небезпеку для соціуму та населення держави в цілому. Такі психологічні (в окремих випадках і фізичні) чинники, окрім впливу на руйнування особистості, несуть асоціальну практику деформації та психологічного тиску, а також порушують державні закони (згідно з методами залучення в тоталітарну секту).

Отже, позиція світських і релігійних вчених є спільною в плані сприйняття шкоди здоров'ю молодій людині, яку залучила в свої лави тоталітарна секта та її психічному стану. Єдиною розбіжністю в оцінці повноти завданих травм є релігійний світогляд. Тобто агностичними чи атеїстичними релігієзнавцями та сектознавцями з огляду на світосприйняття є відмінний фактор заперечення існування душі. Таким чином християнський спектр зазначає більше шкоди від спілкування з сектантським середовищем.

2.2. Особливості суспільно-психологічних маніпулятивних технік у діяльності сект та їх вплив на свідомість молодих людей

Життя молодих людей, особливо на ранніх етапах їхнього становлення та насичених перемін, формує з цієї соціальної групи певну категорію ризику. Вчений А. Дворкін серед більш сприятливих миттєвостей життя для залучення молоді називає період «зміни соціального статусу та групових ролей»⁸⁰. Сюди можна віднести такий важливий і хвилюючий момент, як завершення середньої школи. Також вступ до спеціального або вищого навчального закладу. Для когось переїзд, перший досвід життя поза сім'єю, наприклад, у гуртожитку. З цими новими етапами також приходять новий стиль життя, якого вимагає студентство. До освітньої сфери можна також віднести період навчання на першому

⁸⁰ Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 81.

та останньому курсах закладу. До цього ж періоду варто віднести різкі зміни життя, в таких виявах, як: смерть близької людини, хвороба, розлучення батьків, подорожі, зміна або страта роботи, відбування покарання у в'язниці.

Окрім типових перелічених етапів життя (окрім ув'язнення) вчені відзначають період «екзистенційного вакууму». Цей термін ввів австрійський вчений-психіатр В. Франкл. Це є почуття порожнечі, спустошення та безглуздя. Все більше його пацієнтів скаржились на внутрішню порожнечу. На повну протиположну певним принципам, які описав А. Маслоу, екзистенційний вакуум вважають переживанням «безодні»⁸¹. Цей період є «відсутністю в людей змістотворних цінностей буття, втрата моральної та соціальної орієнтації»⁸².

Суттєвий вплив відбувається також під час проходження основних етапів психосоціального розвитку в молодій людині, а також усіх пов'язаних з ним криз. Найбільш критичними та ускладнюючими ситуаціями можуть бути несприятливі ситуації в сім'ї. Молода людина відчуватиме гостре невдоволення своїм існуванням, відбудуватиметься неприйняття вибору батьків, а відтак – небажання слідувати їхнім життєвим шляхом.

Серед психологічних факторів, які впливають на молодь та сприяють їхньому входженню в склад тоталітарної секти, варто відмітити різноманітні психічні розлади. На ранній стадії захворювання або ремісії психічно нездорова людина немає здатності адекватно оцінити ситуацію. Те саме стосується людини, яка перебуває у стані глибокої депресії.

Означені фактори здатні впливати на психологічний стан молоді людини та рекомендувати її у потенційні кандидати на вступ до культу. Звичайно, що ніхто з adeptів не приходить до секти самостійно через логічне переконання в правоті їхнього сповідання чи руху. Для того, щоб людина увійшла до лав секти, її місіонери або активні члени використовують цілу поетапну низку соціально-маніпулятивних технік і впливів на свідомість молоді людини.

⁸¹ Франкл В. *Человек в поисках смысла*. Москва 1990, 57.

⁸² Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 81.

Першим етапом впливу на молоду людину можна назвати техніку «бомбардування любов'ю». Сенс цієї техніки впливу полягає в тому, щоби оточити потенційного адепта любов'ю, усмішкою, позитивним настроєм, турботою, обіймами, добротою тощо. Це необхідно для того, щоби після входження в тоталітарну секту, молода людина якомога довше перебувала в стані ейфорії. Дослідники тоталітарних сект називають цей стан «медовим місяцем»⁸³. Молодь, яка не отримувала стільки уваги від батьків, друзі чи родичів, майже моментально відгукується на такі прояви до її персони.

Наступним етапом відбувається момент ізоляції. Якщо молоду людину, яка знаходиться в стані ейфорії вилучити з її звичного оточення, вона буде здатна дезорієнтуватися в часі та просторі. Також до цього етапу відноситься обмеження доступу до іншославної релігійної літератури, незалежних джерел інформації. Вчений Гарвардського університету американський психолог Т. Лірі стверджує, що цей етап відбувається навіть в момент входження адепта в спільноту (зала/приміщення зібрань). У випадку, якщо молода людина прийде не одна (з товаришем чи другою половинкою), їх, в процесі зустрічі, обов'язково роз'єднують. Це здійснюється для того, щоби при перших враженнях та сприйнятті інформації біля адепта знаходився «потрібний» коментатор події⁸⁴.

Опісля етапу ізоляції адепта вводять у стан безсвідомості. Це необхідно для надбання стадного стереотипу та спільного мислення. Відбувається це посередництвом читання мантр, різного роду молитов у великій кількості повторення. Все це може відбуватися під співи, танці, кружляння, ритмічні рухи, медитативну музику. В окремих випадках практикується вживання психотропних речовин, слабких наркотичних речовин, галюциногенів, алкоголю. У сектах закритого типу адепт позбавляється необхідного циклу сну та категорично змінюється його раціон та час вживання їжі. В інших випадках можливо зворотне – голодування. Окрім цього для затьмарення розуму адепта змушують працювати понад силу, для більшої втоми. Згодом ця втома стає хронічною.

⁸³ Див. Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 79-84.

⁸⁴ Лири Т. *Технологии изменения сознания в деструктивных культах* / Лири Т., Стюарт М., под ред. И. Митрофановой, Санкт-Петербург 2002, 224. URL: <http://www.leary.ru/books/cult/> (дата звернення: 31.08.2020).

Перебуваючи у стані безсвідомості, новий член секти є піддатливий для таких радикальних вчинків, як поривання стосунку з сім'єю та рідними. Вилучивши людину із звичного середовища та обмеживши її спілкування зі звичним колом, секта претендує на центральне місце у світогляді молодої людини. За цим також слідує обмеження на перегляд телебачення, заборона на отримання альтернативної вченню організації інформації. Таким чином відбувається контроль над інформацією, яка надходить. У більш радикальних групах можуть називати різні місяці та дати, а рік відраховується з моменту народження їхнього духовного лідера. Також в подібного роду організаціях, за твердженням Т. Лірі практикують тілесні покарання як дітей, так і дорослих. Також діти нерідко піддаються сексуальним контактам⁸⁵.

За цим етапом слідує остаточне «перепрограмування» свідомості. Під час цього відбувається підміна морального устрою та цінностей на вигідне сектантське тлумачення та сприйняття. Для прикладу, якщо Ісус постраждав на хресті, то це означає, що страждання – це дуже добре. Також замінюється дефініційний апарат, впроваджується незрозуміла оточуючим лексика, якою зручно спілкуватися сектантам між собою. Після такої психологічної переміни свідомість людини реформується в абсолютно нову особистість. Далі залишається контролювати поведінку, хід думок, емоції та інформацію, яка надходить до адепта⁸⁶.

Завершальним фінальним і водночас найдовшим етапом є утримання члена секти в організації. Для цього системно опрацьований груповий контроль. Місіонери тоталітарних сект ніколи не проповідують поодиноці. Партнери завжди сліdkують на проповіддю один одного, а також допомагають в аргументах, якщо один з них не до кінця вправно ладнає з ситуацією. Підсвідомо адептам неможна вийти за рамки групового конформізму. Тому людину ніколи не полишаються одну. Згідно із З. Фрейдом, людина чинить так, як чинить натовп⁸⁷.

⁸⁵ Див. Лири. *Технологии изменения сознания в деструктивных культах*.
URL: <http://www.leary.ru/books/cult/> (дата звернення: 31.08.2020).

⁸⁶ Див. там само.

⁸⁷ Див. Фрейд З. *Психология масс и анализ человеческого «Я»* / пер. И. Ермаков, Я. Коган. Москва 2016, 28-29.

Наочний приклад демонструє американський вчений-психолог С. Мілгрем. Він довів, що в певних умовах люди здатні беззаперечно підпорядковуватись конкретному авторитету. Під впливом такого авторитету адепт взаємодіє з іншою людиною, потенційним членом спільноти, умовно принижуючи її особистість, інтелект і характер у своїх очах та в своєму сприйнятті. Будь який супротив чи поставлення під сумнів джерело його авторитету, викликатиме агресію⁸⁸.

Отже, коли молода людина, яка підвладна вищенаведеним психологічним та соціальним факторам, потрапляє в тоталітарну секту, для її утримання в лоні організації застосовують соціально-маніпулятивні техніки. Вони завдають шкоду здоров'ю як фізичному, так і духовному. Через те, що відбувається контроль над фізичною реальністю, вільним часом та виробляється повна покірність та залежність від секти, відбувається руйнація особистості. Посередництвом обману, обмежень щодо інформації, засудження традиційного устрою суспільства та контролем мислення людина утримується в організації насильно. Незважаючи на це, адепт може цього не помічати. Адже контроль думок передбачає беззаперечне прийняття доктрин культу за істину, а також заборону на критику лідера та вчення секти. Таким чином цінності та моральні орієнтири, які нав'язані в організації, вкорінюються з розумі та душах молоді, що ускладнює їхнє швидке повернення до звичного життя.

Оскільки не існує універсальної формули впливу чи реінтеграції молоді в сектах, розглянемо найпоширеніші тоталітарні культу України та їхній вплив на молодь. Проте ми не маємо на меті розглядати хибність вчення тоталітарних сект. Тому подаємо аналіз деструктивних дій та методів на свідомість та здоров'я людини.

⁸⁸ Див. Pigden C. *Milgram, Method and Morality* / Pigden C., Gillet G.
URL: <https://philarchive.org/archive/CHAMMA-2v1>

2.3. Основні характеристики діючих сект на теренах України

2.3.1. Секта «Свідки Єгови»

Тоталітарна секта «Свідки Єгови» є поширеною не лише на теренах України, але й в цілому світі. Також вона є відомою під назвою «Спільнота Сторожової вежі» (рос. «Общество Сторожевой башни»). Являється однією з найстаріших сект світу. В ній існують заборони на переливання крові, святкування дня народження та інших свят, братити участь в більшості соціальних подій. Через жорсткі та суворі заборони Спільнота диктує членам-Свідкам рамки життя, які чинять перепони між рідними та повсякденним оточенням⁸⁹. Вчені дослідники сект характеризують її, як «псевдо християнську аріанствуючу міленаристську тоталітарну секту»⁹⁰.

Її засновником став Чарльз Тейз Рассел (1852-1916), пресвітеріанець, який покинув свою церкву через гострі апокаліптичні переконання. Варто зазначити, що Ч. Рассел заперечував божественність Христа та існування пекла. Ці постулати він запозичив з різного роду вчень, які були популярними наприкінці XIX ст. у Сполучених Штатах Америки та Західній Європі⁹¹. Також він встиг побувати членом Церкви Адвентистів Сьомого дня. Через це дехто помилково відносить Свідків Єгови до протестантів. Самі ж вони себе з традиційним християнством не ототожнюють. Неодноразово Чарльз передбачав кінець світу та називав точні дати. Він видавав журнал «Сторожова Вежа Сіону» в якому публікував свої думки та, нібито, відкриття у Біблії. Не маючи теологічної освіти, він збирав навколо себе послідовників завдяки ораторському таланту та харизмі. Його книги «Тисячоліття Зорі», «Вивчення Писань» та «Божественний план віків» поширило його вплив серед прибічників апокаліптичного настрою в США. Після смерті Рассела кінець світу почав передбачати його послідовник суддя Ратерфорд. Саме він в світлі пророцтв про кінець світу переконував лю-

⁸⁹ Див. Гроут Д. *Факты: что вам следует знать о Свидетелях Иеговы* / Брошюра. Центр апологетических исследований. Киев.

⁹⁰ Дворкин А. *Псевдохристианская секта «Свидетели Иеговы»*. Санкт-Петербург 2002, 3.

⁹¹ Див. Гроут Д. *Факты: что вам следует знать о Свидетелях Иеговы*.

дей приєднатися до руху Спільноти Сторожової Вежі, як до єдиної істинної організації Бога на землі. Після смерті Ратерфорда та низки невдалих пророцтв Сторожова Вежа не ризикувала називати конкретних дат кінця світу, а її правління перейшло до колективного виду керівництва організації, яка зареєструвала свій головний офіс у Брукліні.

Як зазначає Д. Гроут «під час Великої Депресії Свідки Єгови активно ходили по домівкам американці поширюючи літературу організації, за 10-15 доларів на місяць»⁹². До сьогоднішнього часу adeptів цієї секти знають як активних пропагандистів. Вони частіше, ніж інші сектанти «ходять по домівках, чіпляються до людей на вулицях, роздають свої листівки та журнали, нав'язливо пропонують вивчати разом Біблію і запрошують на свої зібрання»⁹³. Вони відволікають перехожих нейтральним запитанням «як вам сьогоднішня погода?» або «хто на вашу думку перемаже в цьогорічних виборах?» і поки людина міркує над запитанням, сектанти вже готові задати наступне, більш глибоке запитання, яке здатне підчепити людину «на гачок». Те саме стосується і запрошення сектантів в помешкання, коли вони стукають у двері. Коли людина погоджується на безкоштовне вивчення Біблії або «просто поспілкуватись», adeptи відразу використовують метод «бомбардування любов'ю». Всі спілкування завершуються запрошенням на зібрання організації в так званих Залах Царств.

Коли піддатлива довірлива людина, затьмарена та налякана кінцем світу (або «підловлена» на інші психологічні техніки типові для сект) приходить на зібрання, одразу її попереджають, що ніяких зборів кошт не відбуватиметься, мовляв, ми не є церквою (в традиційному розумінні). Під час їхніх «богослужінь» відбуваються співи біблійних Псалмів, де присутні вставки імені – Єгова. У залі створюється атмосфера братньої любові і новоприведеному приділяють дуже багато уваги. Після таких атмосферних вражень чимало людей пориходять на зібрання вдруге. Важливим є те, що Свідки Єгови пропонують вивчення Біблії власного перекладу – Переклад Нового Світу. Цей переклад є спотворе-

⁹² Гроут Д. *Факты: что вам следует знать о Свидетелях Иеговы.*

⁹³ Дворкин. *Псевдохристианская секта «Свидетели Иеговы», 3.*

ним Святим Письмом, яке перетерпіло зміни для «підігнання» тексту під вчення Свідків Єгови.

Молодій людині, для остаточного ефекту, кажуть «бачиш яка в нас любов? Таке є тільки в нас». Посилаючись, що християни у світі не є єдиними тому, що між ними немає любові. Наступним переконливим кроком для входження молоді людини в секту, є приведення її на Всесвітній конгрес, який відбувається щорічно в різних країнах світу. Бачачи велику кількість людей на заповненому стадіоні, людина переконується в кількісній перевазі послідовників цього культу. Під враженнями, прийнявши «братерську та сестринську любов», а тільки опісля неї вчення, тільки тоді новонаверненого ознайомлюють з його обов'язками та правами. Окрім всесвітньої проповіді адепт зобов'язаний дотримуватися низки заборон, які є небезпечними для його тілесного та духовного життя.

За допомогою журналів «Сторожова Вежа» Свідки «викривають» вчення традиційних християнських церков. Вони переконані, що «і православні, і католики, і протестанти, рівно як і всі інші релігії – породження сатани, і що вчення, яке ми називаємо християнством, буде знищено Богом, коли настане кінець світу»⁹⁴.

Про більшість суворих заборон ніхто до вступу в секту нікому не розповідає. Свідкам Єгови заборонено віддавати пошану національному прапору будь-якої країни, шанувати гімни, голосувати на виборах та проходити строкову службу в армії⁹⁵. Всіх тих, хто не є членами організації, секта записує у ворогів Бога. Нерідко такий негатив призводить до неетичного відношення до сторонніх та незаконних дій. Наприклад, якщо Свідок є працівником медичного закладу, ним може бути порушена лікарська і службова таємниця. Оскільки якщо вони виявили, що хтось з членів організації здійснив таємне переливання крові чи аборт, йому необхідно доповісти про це керівництву організації. При чому

⁹⁴ *Опасность стоящая у ваших дверей* / Центр апологетических исследований.

URL: <https://apologetika.ru/216/595bd077446bebb8bcbf8c5ee5e8b81ef1533853>

⁹⁵ Див. там само.

заборона на переливання крові – це є слідство невірного тлумачення заборони Святого Письма на вживання крові в якості їжі (Буття 9, 3-4).

Діти членів секти також мають низку сурових заборон. Дитина при цьому позбавляється звичних необхідних моментів в емоційному та фізичному плані. Вона не святкуватиме день народження, не братиме участь в гуртах та клубах. При цьому їх навчають, що виявляти симпатію до особи протилежної статі можна тільки тоді, коли збираєшся брати з нею шлюб. Дивним також є те, що заборона на переливання крові стосується дітей безпосередньо. Д. Рід у статті «Маленькі герої або маленькі жертви?» відзначає, що «Свідки Єгови намагаються переконати медичні та судові інстанції, що їхні діти у віці 12-17 років «достатньо дорослі», щоб мати право на добровільну смерть»⁹⁶. Дітей змалку привчають до того, що використання медичної крові – це великий гріх, якій віддаляє від Бога. Тому дитина боїться впасти в очах Божих, а також своїх товаришів та рідних.

Також через апокаліптичний настрій секти, керівництво організації не заохочує молодих людей здобувати освіту, оскільки скоро кінець світу. Виходячи з цього, час, який залишився, треба використовувати з користю і проповідувати Царство Єгови.

Отже, враховуючи основну характеристику означеної тоталітарної організації, робимо висновок, що вона є небезпечною для молоді та несе в собі низку заборон, які загрожують психіці та соціальному життю людини. Станом на сьогоднішній день відсутня офіційна інформація про те, що хто-небудь долучався до секти посередництвом активного вивчення вчення та логічних доводів, а не під проводом активних адептів.

Станом на 2015 рік у світі нараховувалося понад 8 мільйонів адептів. В Україні їхня чисельність сягала понад 150 тисяч осіб.

⁹⁶ Рід Д. *Маленькие герои или маленькие жертвы?* / Буклет. Центр апологетических исследований. Санкт-Петербург.

2.3.2. Церква «Саєнтології»

Ще однією з найбільш поширених сект як у світі, так і в Україні, є так звана Церква «Саєнтології». Це є псевдопсихологічна та псевдорелігійна тоталітарна секта, яка зареєстрована в багатьох країнах світу під різноманітними центрами та організаціями. Виникла вона в США в місті Лос-Анджелес. Єдиноосібним засновником цієї структури є Лафает Рональд Хаббард, людина, яка вигнала нову релігію заради збагачення. У 50-х роках ХХ-ст. Хаббард публікував свої книги, під виглядом нових сучасних наукових досягнень, які насправді були викладом окультних напрацювань з термінологією науково-фантастичних та шпигунських романів. Це є однією з причин, чому неможливо класифікувати саєнтологію навіть умовно. Назва її походить від лат. *Scio* – знання та грец. *Logos* – слово.

Засновник організації власноруч вигадав собі біографію та досягнення, про що свідчить вирок Брекенріджа, Каліфорнійського Верховного судді:

Абсолютно зрозуміло, що є шизофренічною та параноїдальною і що ця пікантна комбінація, схоже, є відображенням особистості її засновника ЛХР (Л. Рона Хаббарда). Всі свідчення відкривають нам людину, яка є патологічним брехуном щодо своєї біографії, походження та досягнень. Крім цього письмові свідчення і документи виражають його неприборканий егоїзм, жадібність, жорстокість, жагу влади за будь-яку ціну, мстивість і агресивність по відношенню до людей, які, на його думку, або недостатньо до нього лояльні, або ворожі⁹⁷.

У ній Рональд Хаббард присав про свої великі подвиги під час військової служби та успіхи, які він досягнув в особистому духовному житті та бізнесі. Також він називав себе великим видатним філософом, педагогом, гуманістом, режисером, композитором та мандрівником. Неодноразово в різних інтерв'ю засвідчував про те, що його кредо – робити гроші. Так, за свідченнями людей з його оточення, він у 40-х роках минулого століття він завжди висловлювався про заробіток на релігії. За його словами «якщо хочеш розбагатіти, необхідно створи-

⁹⁷ Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 341.

ти свою релігію, тому що справжній статок можна зробити тільки на цій сфері»⁹⁸.

Як зазначають сектознавці, саєнтологія є змішаним вченням східної окультної філософії та особистих псевдонаукових висновків засновника організації. Незважаючи на це Хаббард опозиціонує так звану Церкву «Саєнтології», як християнську. За свідченнями очільника Інституту Християнських досліджень міста Лос-Анджелеса, президента Х. Ханеаграафа, «саєнтологія суперечить практично кожному вченню історичного християнства, від природи Бога і людини до реальності Небесного Царства і Христа»⁹⁹.

Однією з найбільш відомих книг засновника секти є так звана «Діанетика» (через розум). Саме в цьому творінні, до виникнення саєнтології, Хаббард стверджував, що вигадана ним «методика діє та зцілює з гарантією повного одужання в будь-якому випадку»¹⁰⁰. Через два з половиною роки він заявив, що ця методика діє дещо повільно і що результат від неї, насправді, дещо посередній. Тому нова методика, саєнтологія, як наука та релігія, стала тією методикою, від якої «сліпі прозріють, кульгаві почнуть ходити, хворі одужують, ненормальні стануть нормальними, а нормальні стануть більш нормальними»¹⁰¹.

У більшості країн світу саєнтологи не можуть бути зареєстровані в статусі церкви. Тому вони реєструють цілу низку структурних підрозділів, які маскують під громадські організації. Найчастіше їх можна зустріти під такими назвами, як: «Гуманітарний центр Хаббарда», «Кримінон», «Центр Діанетики», «Нарконон», «Громадянська комісія прав людини», «Молодь – за права людини», гуртки з вивчення англійської мови «Спрінг-Сіті» та «Ейпріл-Сіті». Кожен з цих підрозділів відіграє свою важливу роль в саєнтологічній мережі. Для прикладу, релігійні центри відповідають за вербування потенційних adeptів, на департаментні покладено збір інформації, а громадські – відповідальні за бороть-

⁹⁸ Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 341.

⁹⁹ Спайн Ч. *Саєнтологія* / Газета «Час пик» от 7 сентября 1994. Санкт-Петербург.

¹⁰⁰ Хаббард Л. *Характеристики Дианетики. Современная наука о разуме*. Коммерс-Калифорния 2007, 19.

¹⁰¹ Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 342.

бу з традиційною психіатрією та психологією. Саме тому, коли в державі йде законодавча боротьба за реєстрацію церкви саєнтології, як релігійної структури, то варто розуміти, що це лише невизнання одного з підрозділів корпорації тоталітарної секти. В усіх центрах та департаментах дотримуються тих самих псевдо психологічних та окультних технік та принципів, що й в так званій церкві.

Саєнтологи, як і Свідки Єгови, вербують нових adeptів через активну місійну діяльність посередництвом обману та психологічного впливу на свідомість людини. Відмінними від єговістів саєнтологів робить те, що вони намагаються продавати людям вигадані послуги. Звичайно, що в саєнтологічній церкві є богослужіння, обряди, в загальному – зовнішній вигляд релігії. Проте головною метою цього підрозділу є пов'язати adeptа з іншими ланками організації, щоби продавати важливі і необхідні для них дорогі курси, часті тренінги, які в з кожним новим етапом стають дорожчими в ціні, ніж минулі. Таким чином організація вилучає зі свого adeptа ту кількість грошей, на яку він спроможний. Якщо людина стає неплатоспроможною, то її змушують брати кредити та влізати у борги, але будь якою ціною залишатися активним рабом системи. Відомі випадки, коли люди знаходячись під таким тиском закінчували життя самогубством¹⁰².

Заманювання в секту майже в кожному випадку відбувається через так званий «Оксфордський тест людських можливостей». Передусім варто зазначити, що ані з Оксфордським університетом, ані навіть з англійським містом Оксфорд цей тест нема нічого навіть наближеного. Цей тест складається з 200 запитань, більшість з яких є провокаційними і мають в собі доволі особистий інтимний характер. З тестом людину ознайомлюють саєнтологічні місіонери на вулиці. Також ці тести підкидають в поштову скриньку. Передбачувана суть тесту для людину позиціонується як ознайомлення з самим собою. Найбільш дивною річчю в цьому тесті є його не анонімність. Від респондента вимагають вказати його прізвище, ім'я, по-батькові, дату народження, сімейний стан, мо-

¹⁰² Див. Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 346.

більший та домашній номер телефону, фактичну адресу проживання. Серед більш інтимних запитань слідує цікавість вразливими моментами життя людини. Наприклад, чи вживали ви марихуану та інші наркотики, чи вбивали тварин, чи приховували щось від поліції чи слідства? Надати дату та підпис. Кульмінацією такого виду маніпуляції є те, що тест необхідно надіслати за вказаною адресою. Ці дані вносяться в базу «банку даних» саєнтології. Одна копія надсилається в головний центр в Лос-Анджелісі, а оригінал – зберігається в центрі країни збору інформації. Тест цей є платним. В Європі він коштує коло 100 американських доларів. Після цього, як людина заповнила та надіслала тест, проти неї починають агресивний маркетинг, який зобов'язує її платити та приймати участь у нових курсах та програмах. Якщо хто намагається від цього відмовитись, проти нього починають кампанію шантажу та погроз¹⁰³.

Як зазначав засновник саєнтології Хаббард: «коли людина записується на наш курс, вважайте, що вона стала нашим на всі часи до кінця всесвіту... Якщо людина записалася до нас, вона зайшла на борт корабля, а якщо вона вже на борту, тоді в рівних умовах з усіма нами – перемога або смерть в боротьбі за перемогу»¹⁰⁴.

Отже, тоталітарна секта Церква «Саєнтології» є небезпечною тим, що чинить психологічний тиск на своїх adeptів та «викачує» з них гроші, змушуючи брати кредити та влізати у борги. Під псевдопсихологією приховується звичайне шарлатанство. Спецслужби деяких країн світу зацікавлені в подібного роду збірній діяльності, тому через таку співпрацю поширення цієї секти світом відбувається доволі швидко. Псевдорелігія не шкодує здоров'я ані психічного, ані фізичного своїх підлеглих. Варто зазначити, що в Україні саєнтологія почала діяти під виглядом курсів англійської мови та програми реабілітації наркозалежних¹⁰⁵, про що свідчила низка українських засобів масової інформації¹⁰⁶.

¹⁰³ Див. Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 345-347.

¹⁰⁴ Див там само, 347.

¹⁰⁵ LD.UA. *Новини. В Харьковской области секта «лечила» наркоманов в тюремных условиях.*

URL: https://rus.lb.ua/society/2016/03/24/331101_harkovskoy_oblasti_sekta_lechila.html

¹⁰⁶ Див. *Випуск новин ТСН. В Києве секта саєнтологів маскується под курси англійського.*

URL: <https://tsn.ua/ru/kyiv/v-kieve-sekta-saentologov-maskiruetsya-pod-kursy-angliyskogo-293720.html>

2.3.3. Біле Братство

До синтетичних (штучних) сектантських організації, за В. Єленським та В. Перебенесюком, варто віднести Велике Біле Братство, Церкву об'єднання (Церква Уніфікації Муна), кришнаїти та АУМ Сінрікьо. Головною відмінністю цих організацій є те, що вони не схиляються до вчення конкретних течій світових релігій, а поєднують в собі симбіоз різних еклезіологічних поглядів, часто несумісних між собою, створюючи окреме нове вчення, обряди, ієрархічну ланку та складний еклектичний апарат. Як зазначає І. Луценко: «У цих течіях надто розвинутий культ лідера, авторитет власних віросповідних джерел, присутня ідея богообранності їх послідовників»¹⁰⁷.

Польський дослідник новітніх релігій П. Слівінський, посилаючись на італійського вченого М. Інтровіне, класифікує такий вид релігійних утворень, як антитринітарні. Фактично вони відкидають христоцентризм, замінюючи його вірою в одного неподільного на іпостасі бога, зберігаючи при цьому мультирелігійний дефініційний апарат¹⁰⁸.

Однією з таких штучно створених тоталітарних сект є «Біле братство», яке засноване на початку 1990-1991 років колишнім працівником Київського інституту невралгії та психіатрії, кандидатом технічних наук Юрієм Кривоноговим. Діяльність цієї особи безпосередньо пов'язана з методами впливу на людську особистість. Про це свідчить ціла низка публікацій на газетних статтях. Сектознавець А. Дворків також вказує на його безпосередній зв'язок зі службами КДБ¹⁰⁹. Нетривалий час Ю. Кривоногов був адептом секти «Свідомість Крішні», в яку вступив з цікавості до вивчення впливу на людський мозок та свідомість. Згодом, написавши офіційного листа, вийшов з секти та створив «Інститут душі Атма», який рекламував посередництвом брошур і буклетів, що видавалися спільноту «Знання». Коли в цій справі він отримав успіх, то створив

¹⁰⁷ Луценко І. *Питання класифікації тоталітарних сект та їх значення для протидії злочинності*, 219.

¹⁰⁸ Див. Орлов В. *Основні підходи до типологізації та класифікації нових релігійних течій у сучасних українських та закордонних дослідженнях*.

URL: <https://starovyna.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/06/%D0%9E%D1%80%D0%BB%D0%BE%D0%B2.pdf>

¹⁰⁹ Див. Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 39-41.

«Біле Братство», яка на своїх початках в одязі та обрядах зовні була схожа на кришнаїтів. По мірі зростання та розвитку цієї тоталітарної секти, було опрацьовано та створено власний обряд.

Цікавим є той факт, що Ю. Кривоногов на початках своєї діяльності безперешкодно виступав у великих залах різних міст України зі своїми лекціями, на яких вербував потенційних adeptів. Під час однієї з таких лекцій в Дніпропетровську (нині Дніпро), Ю. Кривоногов познайомився з Марією Цвигун, яку залучив в свою команду, одружився та оголосив «Богом» тут на Землі. М. Цвигун працювала в місцевій газеті та була членом Спілки журналістів України. З свідченнями самого Ю. Кривоногова, під час сьомого аборту Марія пережила клінічну смерть, через яку в неї був галюциногенний досвід. Після цього він оголосив, що душа його дружини пішла на «небеса», а в її земне тіло вселився «Бог». На початках її сприймали як «Матір Божу», але наприкінці «пошуків», вона стала так званим втіленням «трипостасного бога» на ім'я Марія Деві Христос. Що стосується самої М. Цвигун, то вона теж в це щиро вірила¹¹⁰. Сам засновник так званого братства не міг довго визначитися зі своєю персоною: то він був Йоаном Предтечею, то пророком Іллею чи князем Володимиром. Також позиціонував себе як Тутанхамон, пророк Яків, Ной, аж раптом – Юоан Свами.

«Білим Братством» було проголошено програму «спасіння Землі» – «Юос-малос». Згідно з цією програмою, тіла лідерів культу повинні були стати розіп'ятими, пролежати три дні на вулиці, а після слідувало б вознесіння на небо. 24 листопада 1993 року вони оголосили датою кінця світу та Страшного Суду. В 90-х роках минулого століття плакати з Марією Деві були поширені на бігбордах не лише в Україні, а й в Білорусі та Російській Федерації. Потенційними adeptами братство бачило ту вразливу ланку людей, які піддавалися зовнішньому впливу на свою свідомість, на кшталт вербовки саєнтологічними принципами. Єдиною відмінністю було те, що будь-яке слово Марії Деві сприймалося як «слово боже», яке негайно потрібно було виконувати. Adeptам до назначеної дати кінця світу дозволялося все. Вони, нібито провокуючись на муче-

¹¹⁰ Див. Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 39-41.

ництво, безчинствували та оскверняли православні храми. Також наводили безлад на території заповідника «Софія-Київська». Коли ж кінця світу не відбулося у зазначену дату, частина прибічників новоутвореної релігійної організації, були затримані та оголосили сухе голодування. Відповіді на посталі запитання лідери культу своїм послідовникам не надавали. Навпаки, вони безперешкодно продовжили мешкати на Київщині у відбудованому особняку з трьохметровим парканом. Окрім цього невідомим залишалось й фінансування їхньої релігійної діяльності. За свідченнями окремих джерел, вони вільно друкували брошури та листівки, які розповсюджувалися по країні цілими тиражами¹¹¹.

Дослідники в галузі сектознавства та релігієзнавства відзначають, що діяльність цієї організації доволі схожа на «якийсь експеримент, автори якого хотіли подивитися, наскільки можна змусити людей впасти в масовий психоз»¹¹². Після відбування тюремного строку і розлучення з Ю. Кривоноговим, М. Цвигун продовжила діяльність «Білого Братства». Якщо більша частина adeptів залишила тоталітарну секту, то її «основа», головні послідовники, залишилися вірними Марії Деві Христос. Незважаючи на те, що ритуальні самогубства та вбивства adeptів секти залишилися в далеких 90-х роках минулого століття, діяльність цієї структури не припинена і умовно вважається замороженою. Різні джерела повідомляли про те, що діяльність так званого братства повертається¹¹³. Суд у 2018 році визнав М. Цвигун осудною та адекватною. Вона змінила ім'я на Вікторія Преображенська. Надалі називає себе «богинєю» і намагається повернути колишніх adeptів¹¹⁴.

Отже, незважаючи на те, що масова активність цієї секти не спостерігається, існує велика вірогідність альтернативної діяльності лідери культу. Для цього існує певне підґрунтя, а також випускаються нові брошури, книги та діє сайт з новою програмою спасіння світу.

¹¹¹ Див. Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 39-41.

¹¹² Див. там само, 42.

¹¹³ Одна из самых скандальных сект начала 90-х — «Белое братство» — возвращается к жизни. URL: https://www.1tv.ru/news/2013-11-20/54231-odna_iz_samyh_skandalnyh_sekt_nachala_90_h_beloe_bratstvo_vozvrashchaetsya_k_zhizni

¹¹⁴ «Белое братство» возвращается. Почему Марию Дэви Христос признали вменяемой. URL: https://aif.ua/society/people/beloe_bratstvo_vozvrashchaetsya_pochemu_mariyu_devi_hristos_priznali_vmenyaemoy

2.3.4. Духовний центр «Відродження»

Наступною, за «Білим Братством» схожим чином виникла, так звана церква «Відродження», яку очолив колишній п'ятидесятник, пастор Володимир Мунтян. Родом з Дніпропетровська (нині Дніпро), молдаванин за походженням, харизмат, оголосив себе «тринадцятим апостолом». Секта поширена не тільки в Україні, а й в країнах СНД. Науковці класифікують цю тоталітарну секту, як штучку, синтетичну, схожу за діяльністю на фінансову піраміду. Зокрема Всеукраїнський союз церков п'ятидесятників відгукувався про свого колишнього члена, як про самозванця та окультиста¹¹⁵. Саме тому, як і в більшості дослідженнях тоталітарних сект варто зосереджувати увагу на персоналіях та історії виникнення цих утворень. Тоді до дискусій щодо вірності чи невірності вчення організації не дійде.

Засновник «Відродження» відбував тюремне покарання в місті Кривий Ріг, опісля – заснував фірму «Міліонер». Як і більшість лідерів культу живе розкішно. Діти так званого пастора мешкають та навчаються за кордоном, за винятком сина, який супроводжує батька на виступах¹¹⁶. Зокрема весілля доньки пастора Арини, яке відбулося в столиці України, обійшлося лідеру «церкви» в декілька мільйонів гривень та стало відомим у засобах масової інформації¹¹⁷.

У 2007 році спеціалістами та науковцями була проведена експертиза публічної діяльності, так званої церкви «Відродження», яка показала, що під час своїх славнозвісних виступів пастор Мунтян використовує різного роду прийоми починаючи від масового гіпнозу, завершуючи введення в гіпердовірливий стан¹¹⁸. Всі ці техніки є давно відомими, проте традиційне сектознавство рідко зустрічається за таким масовим «зомбуванням». Це зумовлено тим, що ХХІ ст. надає такі можливості, яких не було в лідерів культу, скажімо, минулого століт-

¹¹⁵ Пастор Владимир Мунтян. «Возрождение». URL: <https://iriney.ru/psevdobiblejskie/neopyatidesyatniki/arkiv-soobshhenij-o-neopyatidesyatnikax/pastor-vladimir-muntjan.-%C2%ABvozrozhdenie%C2%BB.html>

¹¹⁶ Див. там само.

¹¹⁷ Дети главы церкви «Возрождение» живут в США и организуют праздники за миллионы гривен. URL: <https://strana.ua/articles/private-life/23701-deti-glavy-sekty-vozrozhdenie-zhivut-v-ssha-i-zakatyvayut-prazdniki-zasotni-tysyach-dollarov.html>

¹¹⁸ Пастор Владимир Мунтян. «Возрождение». URL: <https://iriney.ru/psevdobiblejskie/neopyatidesyatniki/arkiv-soobshhenij-o-neopyatidesyatnikax/pastor-vladimir-muntjan.-%C2%ABvozrozhdenie%C2%BB.html>

тя. Так, В. Мунтян використовує ритмічну голосну музику під час виступів, ефекти маятника через світову кольорову пробліскову гамму та швидке пересування по сцені в різні сторони. Саме це психологи-криміналісти в сукупності назвали «симбіозом з образів і методів Кашпіровського і Чумака одночасно»¹¹⁹.

Окрім платних зустрічей лідер культу наголошував парафіянам своєї «церкви» на важливості десятини в якості пожертви. Також ця інформація розташована на офіційному сайті «Відродження». Окрім цього цій організації не притаманна традиційна тоталітарним сектам аполітичність. Так, в Україні відомо про низку політичних заяв та підтримку Мунтяна окремих політиків, починаючи з 2014 року¹²⁰. Така політична ініціатива не могла бути створена на початках існування центру, оскільки вона не гарантувала б стрімкого збільшення прибічників секти. Тому, якщо в сектах виникають схожі політичні акції, то це зумовлює або до самозахисту від розпаду проекту, або для піару за рахунок ситуації в країні¹²¹.

Отже, незважаючи на деструктивний вплив на свідомість своїх adeptів, «викачування» з них грошей та активну місійну діяльність церкви в країнах СНД, Україна залишається головним плацдармом для відкритої діяльності тоталітарної секти Центру «Відродження». На відміну від всіх інших сект, ця структура має рідкісну особливість – політичний піар та маніпуляції. Це сприяє тому, що для людей в їхній свідомості не відбувається казус у маргіналізації їхньої структури. Тобто псевдо-симфонічна сприятливість окремих політичних схваленень надає вигляд традиційності так званій «церкві» в порівнянні з іншими релігійними структурами та організаціями. На відміну від вище перелічених сект, діяльність цієї відбуваються в публічному просторі.

¹¹⁹ Пастор Владимир Мунтян. «Возрождение». URL: <https://iriney.ru/psevdobiblejskie/neopyatidesyatniki/arkiv-soobshhenij-o-neopyatidesyatnikax/pastor-vladimir-muntyan.-%C2%ABvozrozhdenie%C2%BB.html>

¹²⁰ Див. там само.

¹²¹ Див. Дворкин. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*, 119.

Висновки до другого розділу

Таким чином можна зробити висновок, що роль тоталітарних сект у сучасному українському просторі скерована на руйнацію особистості, сім'ї та традиційних устроїв українського суспільства, посередництвом цілої низки суспільно-психологічних маніпулятивних технік. Варто водночас зазначити, що тоталітарні секти, які виникли безпосередньо в межах Української держави також зосереджуються на закордонній діяльності своїх підрозділів та центрів. Так духовний центр «Відродження» має 320 підрозділів, що розташовані в Україні та за її межами¹²².

Що стосується тоталітарних сект, які виникли поза межами України, то їхня діяльність є традиційною для будь-якої іншої країни. Важливо зазначити, що діяльність Спільноти «Сторожової Вежі», відомої під назвою організації Свідків Єгови, вважається законною. Сектою цю організацію називають лише в середині своїх конфесійних структур церкви та інші християнські деномінації. Це зумовлено багаторічним досвідом діяльності цієї організації, а також потужним юридичним апаратом в головному офісі в Брукліні. Тому незважаючи на те, що судовий позов стосовно діяльності цієї структури існує, все ж немає рішення по ньому.

Більшість сект за історію свого існування (особливо секти-довгожителі) навчилися не те щоби конспірувати діяльність своєї організації, але в публічному просторі позиціонувати її як норму по відношенню до традиційного соціуму. Для прикладу, Свідки Єгови мають низку соціальних відеоматеріалів, які розповідають про те, що члени організації живуть тим самим життям, що й інші люди. Вони працюють лікарями, водіями, пожежниками, продавцями, економістами тощо. Проте ця маніпуляція не свідчить про «другу сторону медалі», таку як: заборона на переливання крові, соціальна заборона, освітня байдужість тощо. Також потрібно зазначити, що остання заборона в XXI ст. залишається без уваги, оскільки людям необхідні кошти на існування, отже, потрібно здобувати

¹²² Пастор Владимир Мунтян. «Возрождение». URL: <https://iriney.ru/psevdobiblejskie/neoptyatidesyatniki/arkiv-soobshhenij-o-neoptyatidesyatnikax/pastor-vladimir-muntjan.-%C2%ABvozrozhdenie%C2%BB.html>

фах. Зазвичай це не заохочується, бо більшість часу потрібно тратити в організації не на освіту чи самоосвіту, а на проповідь близького «кінця світу» та «царства Єгови». Проте якщо говорити про більш радикальні секти, такі як церква «Саєнтології», яка намагається легалізувати свою діяльність в нашій країні, то її діяльність не є м'якою в будь-яких умовах. Шантаж та залякування adeptів відбувається майже відразу після згоди відвідування заходів. Тому умовно ці дві секти можна поділити на «легку» та «складну» за мірою перебування. Хоч небезпека, яку вони не суть, не є суттєво відмінною.

Отже, Україна є відкритою платформою для чисельних та мало чисельних сектантських організацій. На жаль, недостатньо експертної оцінки вчених релігієзнавців, філософів, психологів та з інших галузей. Певні недоліки в законодавстві, які не передбачають класифікації окремих видів діяльності в сектах, не дозволяють надати належну оцінку.

РОЗДІЛ 3.

ПРАКТИКИ ПРОФІЛАКТИКИ, ПІДТРИМКИ ТА ДУХОВНОГО СУПРОВОДУ МОЛОДІ, ЯКА ПОКИНУЛА ТОТАЛІТАРНІ СЕКТИ

3.1. Зарубіжний досвід протидії діяльності деструктивним релігійним організаціям

У будь-якій країні на державному рівні релігійна реєстрація та відносини регулюються чинним національним законодавством. У розвинених країнах мова йде про свободу віросповідання, в тоталітарних та комуністичних – принаймні зафіксовано. Варто зазначити, що українська нормативно-правова база в релігійній сфері не може повною мірою надавати захист своїм громадянам від втручання та посягання на їхній духовний стан та здоров'я небезпечних сект. Таким чином «ринок» сектантських пропозицій, посередництвом обіцянок есхатологічних благ, невпинно наголошує на скорому «кінці світу». Ця апокаліптична маніпуляція посягає на психологічний та фізичний стан людини, її сімейні цінності та стосунки, історичну та культурну традицію, самобутність та індивідуальність. Наприклад, Свідки Єгови згідно з Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» звільнені від строкової військової служби та мобілізації¹²³. Їм заборонено віддавати пошану прапору, брати до рук зброю та дарма гаяти свій життєвий час, який можна з користю провести проповідуючи. Проте цей толерантний розклад заборон не апелюється тим, що інший, позаорганізаційний порядок у світі ними сприймається як тотальне зло і протиставлення «організації бога на землі»¹²⁴.

Незважаючи на вищезазначене, варто розподілити тоталітарні секти на дві категорії: ті, що відкрито заохочують до порушення законодавчих норм і ті, які висловлюють стриманий аполітизм. Власне обидві категорії в різний спосіб впливають на своїх adeptів. Там, де присутні небезпечні аспекти тоталітаризму,

¹²³ Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text>

¹²⁴ Див. Гроут. *Факты: что вам следует знать о Свидетелях Иеговы.*

тенденції духовно-моральної руйнації наставатимуть швидше та дестабілізуватимуть суспільно-аксіологічний стан суспільства. В цьому питанні наша держава покликана зберігати стабільність, єдність, самодостатність та динамізм розвитку всіх сфер життя та діяльності громадян. Досвід зарубіжних країн із протидії тоталітарним сектам здатний забезпечити не тільки безпечний вихід молоді та інших adeptів з тоталітарної секти, а й заохотити до створення суспільних, церковних, владних органів та організацій, які провадили б профілактику протидії в освітній, соціальній та суспільно-церковній сферах життя. Такі зміни в чинному українському законодавстві дозволять попереджати виникнення або діяльність тоталітарних організацій, інакше класифікувати існуючі діючі, а також вчасно та компетентно наділяти правами органи правосуддя для відповідних дій щодо допомоги постраждалим.

Міжнародний досвід протидії тоталітарним сектам та організаціям досліджували такі автори, як Л. Барак, Є. Белоножко, А. Кузьменко, І. Олександрова та інші. Серед зарубіжних дослідників слід відзначити таких, як А. Дворкін, М. Зінгер, С. Мюркен. Також, як приклад, використовується досвід викладений у працях інших науковців, які через свою діяльність зустрічалися з даною проблемою.

Заборона діяльності тоталітарної секти не являється обмеженням діяльності релігійної організації, або не толерантною нетерпимістю щодо віри цих людей, але засобом протидії тій небезпеці, яку структури несуть суспільству. Таким чином у 1984 році Комітетом Європарламенту у справах молоді, культури та спорту було підготовлено доповідь «Про активність деяких новітніх рухів релігійного характеру у країнах Європейської співдружності», в якій проголошили чіткі критерії законних граничних обмежень у діяльності подібних релігійних утворень¹²⁵. Зокрема, чітко було зачитано заборони на залучення неповнолітніх осіб до цих релігійних рухів, вступ до організації не має бути насильницьким, але добровільним. Також, входження в релігійну організацію не по-

¹²⁵ Див. Бедь В. *Реалізація свободи совісті в Україні: деякі аспекти (проблеми теорії та практики) // Теорія і практика інтелектуальної власності №2*. Київ 2011, 27.

винно шкодити інституту сім'ї та перешкоджати зв'язкам та стосункам з рідними на підґрунті релігійної незгоди. Не оминає доповідь конкретизації обов'язків лідерів релігійних новоутворень. Вони не повинні спричиняти заохочень до порушення чинного законодавства та зобов'язуються подавати звітну правдиву інформацію до компетентних державних органів¹²⁶. Також в продовж 90-х років ХХ століття було розроблено низку рекомендацій Парламентської Асамблеї Ради Європи (1992, 1996, 1999/2001 роки), які були спрямовані на захист громадян Євросоюзу від впливу тоталітарних сект та організацій. Саме такого роду діяльність допомогла урядам багатьох країн впорядкувати та вдосконалити законодавчу базу, скеровану на роботу та контроль релігійних та громадських організацій.

Першою з країн Європи у прийнятті особливого законодавства щодо регулювання дій в площині релігії та громадських організацій стала Федеративна Республіка Німеччина.

У травні 1989 року Федеративний Конституційний Суд Німеччини затвердив рішення, згідно з яким, на підставі конституційно-правових зобов'язань, уряд буде проводити для громадськості інформаційні та роз'яснювальні роботи щодо поширення нових релігійних формувань та виносити попередження, не порушуючи конституційного принципу нейтралітету щодо втручання в діяльність будь-якої релігії. Згідно з цим законодавством у країні діє низка антисектантських громадських організацій. Ф. Хааком, тодішнім міністром релігії Баварії, був введений спеціальний термін – «молодіжні релігії». Саме цей термін, за ідеєю автора, має донести до громадськості той факт, що більшість людей, які потрапляють в тоталітарні секти в Німеччині – є молоді віком від 19 до 35 років. Також більша частина державних органів і політичних партій при анкетуванні під час прийому на роботу вимагають кандидатів вказувати про свою належність до будь-якого з тоталітарних культів. Окрім держави в Німеччині ак-

¹²⁶ Див. Бедь. *Реалізація свободи совісті в Україні: деякі аспекти (проблеми теорії та практики)*, 27.

тивну участь в боротьбі з тоталітарними сектами приймають Римо-Католицька та Протестантські церкви¹²⁷.

Схожим чином провадять діяльність громадські організації в сусідній Данії. Так у липні 1995 року в місті Орхус на східному узбережжі Данії відбувся міжнародний семінар під назвою «Вибух окультного тоталітаризму в сучасному світі», який засудив так звану церкву «Саєнтології», охарактеризувавши її псевдо релігійною. Також були засуджені інші тоталітарні окультні культури. Завершився семінар спільним зверненням учасників, яке сьогодні є популярним в консервативних релігійних колах. Зокрема досвід Данії також є цікавий тим, що у Статті 4 діючої конституції Євангелістська лютеранська церква є офіційною церквою Данії. Цікавість цього аспекту полягає не у перевазі лютеран над іншими. До 2017 року в Данії діяв «Закон про богохульство» прийнятий 1683 році. Згідно з цим законом у країні заборонялося ображати та висловлюватися негативно про законні релігійні вчення. За порушення можна було отримати від штрафу до 4 місяців позбавлення волі¹²⁸.

За прикладом Данії уряд Франції також вивчає явище новітніх релігійних рухів, дає їм оцінку та приймає відповідні законодавчі акти, які стосуються регламентації діяльності сект. У липні 1995 року парламентська комісія, яку очолював голова Національних зборів Франції А. Гестом, виступила з доповіддю, в якій містилися свідчення жертв тоталітарних сект у Франції, їх родичів та свідків, аргументи науковців релігіє знавців та психологів. Також в доповіді висловили занепокоєння щодо залучення в секти дітей та молоді, які ще не здатні передбачити та врахувати негативні наслідки від діяльності та аксіології організації. Як наслідок, було створено Комісію при Прем'єр-міністрі Франції, метою якої є захист населення країни від наслідків діяльності тоталітарних сект та неокультних угруповань. Комісія діє з залученням робочої групи з релігії при Міністерстві внутрішніх справ Франції та низці громадських антисектантських організацій.

¹²⁷ Див. Іваненко С. *Антисектантские движения и государственный нейтралитет. Предмет исследования.* FECRIS / под. ред. д. фил. н. С. И. Иваненко. Санкт-Петербург 2013, 213-220.

¹²⁸ Див. Исаев М. *Основы конституционного права Дании.* Москва 2002, 137-143.

Досвід Франції є також примітний тим, що 1994 року в Парижі з ініціативи Національного союзу асоціації в захист сім'ї та людини UNADFI було засновано Європейську Федерацію центрів по дослідженню та інформуванню про сектантство FECRIS. Вона об'єднала низку центрів, союзів та антисектантських організацій Франції та країн Європи (Центр боротьби проти психологічних маніпуляцій та інші) та в 2005 році офіційно стала організацією-учасником при Раді Європи. Сьогодні Федерація співпрацює з низкою церковних центрів та громадських організацій по всій Європі та США¹²⁹.

В Австрії та Іспанії протидія тоталітарним та не окультним сектам здійснюється посередництвом домінуючих релігій в країні. Так, в Австрії станом на 1997 рік була налічено 600 релігійних угруповань, які несуть потенційну шкоду здоров'ю людини. Тому вже у 1998 році було впроваджено жорсткий «Закон про релігію», який позбавляв усіляких привілеїв та прав малі релігійні угруповання. Натомість 12 домінуючих визнаних релігій країни отримали привілейований статус¹³⁰. В Іспанії схожим чином привілейована католицька церква. Проте це є країна, в якій згідно з конституцією, немає державної релігії. Окрім цього укорінені традиційні історичні церковні та релігійні меншини країни наділені низкою переваг. Уряд дозволяє релігійну діяльність в межах загального законодавства з умовою включення конфесій в релігійне об'єднання¹³¹.

Схожим чином протидіє сектам Литовська Республіка. Законодавство містить чіткий перелік релігійних організацій, «які є частиною історичної, духовної та соціальної спадщини країни»¹³². Релігійним утворенням поза законодавчим переліком статус надаватиметься не раніше як через 25 років з моменту реєстрацій. Незважаючи на це, всі релігійні організації країни являються відокремленими від держави та зберігають нейтралітет до будь-яких релігій.

¹²⁹ Див. *Иваненко. Антисектантские движения и государственный нейтралитет. Предмет исследования: FECRIS*, 7-13.

¹³⁰ Див. там само, 177-178.

¹³¹ Див. *Religion and the Secular State. The XVIIIth International Congress of Comparative Law* / Combalia Z., Roca M. Washington 2010, 635-639.

¹³² Луценко І. *Закордонний досвід протидії діяльності тоталітарних сект та перспективи його використання на території України // Вісник Кримінологічної асоціації України № 3 (14): збірник наукових праць / ред. О. Бандурка та ін. Харків 2016, 196.*

У Латвії з 1986 року заборонена реєстрація сектантських структур. Ці релігійні утворення несуть кримінальну відповідальність за задану психічну та фізичну шкоду громадянам країни, а також за діяльність при відсутній реєстрації. Таким чином Латвія відмовила в реєстрації організаціям Свідків Єгови та церкві «Саєнтології».

У Республіці Польщі існує експертна рада, яка спеціальним чином складається з церковних відомств (Католицька Церква), представників міністерств країни, які координують антисектантську діяльність в країні. Народова рада через засоби масової інформації поширює різноманітні інструкції для запобігання пропаганді сектантського скерування. Тим самим відслідковується діяльність деструктивних організацій в Інтернеті¹³³.

Найкращим чином антисектантська діяльність з боку держави розвинута в Італії. При виявленні зловживань на релігійному підґрунті та протидії антиконституційним проявам, конфесії несуть кримінальну відповідальність. Наприклад, якщо релігійна організація забороняє своєму члену спільноти спілкування з родиною через їхні особливі погляди, вимагає гроші в якості внесків для розвитку спільноти, змушує заповідати або переписувати майно на свою релігійну структуру, налаштовує молодь проти батьків – таким релігійним утворенням займаються спецслужби країни. Такий метод протидії був розроблений тоді, коли в країні, як і в більшості європейських країнах у 80-90 роки минулого століття, зросла кількість кримінальних злочинів антиконституційного характеру. Проти сектантів вживаються запобіжні заходи із залученням психологічної служби поліції¹³⁴.

Кардинально відмінними є досвід Сербії та Російської Федерації. В цих країнах православні церкви безкомпромісно ведуть апологетичну та антисектантську діяльність. Зокрема при Сербській та Російській церквах існують наукові центри члени FECRIS. Саме ці центри досліджують дії та вчення тоталітар-

¹³³ Див. Луценко І. *Закордонний досвід протидії діяльності тоталітарних сект та перспективи його використання на території України*, 196.

¹³⁴ Див. Broglio F. *Aspetti della politica religiosa degli ultimi quindici anni*.
URL: <http://presidenza.governo.it/USRI/confessioni/doc/margiotta.pdf>

них сект. Що стосується законодавчої бази, то в Російській Федерації до сект відносять також такі протестантські деномінації, як баптисти, п'ятидесятники, Армія спасіння та Адвентисти сьомого дня. Що стосується тоталітарних сект, то держава суворо обмежує їхню діяльність. Зокрема в 2019 році в країні було заборонено діяльність організації Свідків Єгови¹³⁵. В Сербії Православна, Словацька євангелістська, Християнська реформаторська, Католицька та церква Євангельських християн – належать до традиційних церков. Також юдейські та ісламські спільноти являються традиційно-релігійними. Все вищезазначене регулюється Законом про церкви та релігійні об'єднання¹³⁶. Всі інші релігійні об'єднання подають в суди про дискримінацію. Тобто все те, що не враховано – замовчено¹³⁷. В Сербії членами FECRIS являється Центр антропологічних досліджень, а в Росії – Центр релігієзнавчих досліджень імені священномученика Іринія Ліонського.

У Сполучених Штатах Америки за прикладом більшості європейських країн діяльність релігійної організації вивчається тоді, коли до поліції або муніципальних органів надішли скарги щодо шкоди їхньої діяльності. Також США діє закон, який передбачає кримінальну відповідальність за психічне насилля. Окрім цього в країні існує близько «2000 правових норм, що регулюють взаємовідносини держави з релігійними організаціями»¹³⁸. Зокрема це зумовлено тим, ще переважна частина сект-довгожителів виникли саме на території Сполучених Штатів.

Таким чином, проаналізувавши закордонний досвід протидії діяльності тоталітарним сектам робимо висновок, що досконалого законодавства для протидії неокультним та тоталітарним релігійним утворенням наразі не існує. Складно врахувати та уникнути всіх помилок. При вирішенні проблеми протидії цю-

¹³⁵ Див. Іваненко. *Антисектантские движения и государственный нейтралитет. Предмет исследования: FECRIS*, 128-130.

¹³⁶ Закон о црквама и верским заједницама. Службени гласник РС, број 36 од 27. априла 2006.

URL: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2006/36/1/reg>

¹³⁷ Див. Іваненко. *Антисектантские движения и государственный нейтралитет. Предмет исследования: FECRIS*, 239-241.

¹³⁸ Луценко І. *Закордонний досвід протидії діяльності тоталітарних сект та перспективи його використання на території України*, 195.

му явищу. Також закордонний досвід гарно ілюструє те, що у великих тоталітарних сектах, зокрема в довгожителів, таких як Свідки Єгови, Саєнтологи тощо, існує велика юридична команда, яка враховує досвід протидії їхній діяльності та всіляко намагається відстоювати свої права в низці європейських країн. Цей досвід, зокрема для України, є корисний тим, що ми можемо уникнути і врахувати ті помилки, з які спіткали та в певній мірі вирішили інші країни. Звичайно, що мова йде не про дублювання конкретних законів, але про реформацію з врахуванням етнічної української самобутності, історичної та релігійної складової нашої держави, менталітету нашого народу та чинного українського законодавства.

3.2. Соціально-педагогічна профілактика освітніх закладів щодо залучення та виходу молоді із тоталітарних сект

Дефіцит відкритої публічної інформації щодо сутності тоталітарних сект в країні є однією з вагомих причин їхнього стрімкого росту та прояву. Другим особливою причиною сміливо можна назвати релігійну безграмотність. Традиційно в суспільстві деякі прояви непритаманних релігійних християнських чи псевдохристиянських традицій, сучасна секуляризаційна тенденція списує на акт приналежності до протестантизму¹³⁹. Люди не хочуть розбиратися чи є Свідки Єгови протестантами, чи якоюсь іншою релігійною деномінацією. Адже якщо їх на вулиці запитати ким вони є насправді, у відповідь допитувач почує – християни¹⁴⁰.

Головною проблемою в питаннях соціально-педагогічної профілактики освітніх закладів у закладах освіти є недостатній рівень знань та компетентності кадрів щодо залучення та виходу молоді з тоталітарних структур. Можливе опрацювання цілої низки аспектів, які так чи інакше пов'язані з проблемами девіантної поведінки молодого покоління. Скоріше мова йде про профілактику

¹³⁹ Див. Жук-Гординський Ю. *Морально-освітня соціалізація молоді, яка покинула тоталітарні секти // Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи: зб. наук. праць / гол. ред. Ю. І. Колісник-Гуменюк. Київ-Львів-Бережани-Гомель 2020, 143.*

¹⁴⁰ Див. Гроут. *Факты: что вам следует знать о Свидетелях Иеговы.*

порушення системи соціалізації або упередження розвитку роду психічних відхилень у молоді, а ніж вирішення проблематики шляхом інформативно-просвітницького та прикладного педагогічного напрацювання. Кожна країна, яка зіштовхнулася з проблемою залучення тоталітарними сектами молоді, потребує підготовки фахівців для ведення соціально-освітньої профілактики та залучення до виходу молодих людей, які потрапили до релігійних сект. Наразі в Україні це питання є актуальним та недостатньо опрацьованим.

Як зазначає М. Давидун «практично в жодному із сучасних підручників із соціальної педагогіки ця проблема соціально-педагогічна не поставлена і, відповідно, не відображена у змісті професійної підготовки фахівців різних педагогічних галузей»¹⁴¹. Саме цей факт викликає занепокоєння, адже послідовниками деструктивних організацій та сектантських ідей найчастіше стає молодь. Вони намагаються само реалізуватися та утвердитись посередництвом сектантського середовища. Через цю призму відбувається перешкода нормальній соціалізації. В цьому середовищі молодь заліковує і наповнює порожнечу, яка є в їхній сім'ї. Якщо відсутні гідний приклад, не читається вдома Біблія, разом не моляться та не мають спільних духовних практик – така сім'я є ізольованою. Повернутися в таку сім'ю складно. Зазвичай це виглядає таким чином: батьки просять полишити все, що молоду людину оточує в секті (спільна молитва, духовні читання, медитації, спільні справи різні практики) і повернутися назад у порожнечу. Така тактика, без батьківської опіки, приречена на провал. Відсутність морального прикладу та духовного виховання у сім'ї тільки примножує негативне відношення адепта секти до неї. Якщо в сім'ї не «передаються духовні, моральні, культурні, етичні, естетичні, соціальні цінності, необхідні для розвитку і добробуту як членів сім'ї, так і суспільства загалом»¹⁴², молодь розчарується в цінностях споживчого. Більшість батьків не визнають соціальний

¹⁴¹ Давидун М. *Практика соціально-педагогічної роботи щодо профілактики деструктивних релігійних впливів у молодіжному середовищі*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_14

¹⁴² Тимчишин Б. *Божі заповіді та Євангельські блаженства. Катехуменат і катехизація дорослих в УГКЦ*. 3 / о. д-р Богдан Тимчишин, с. д-р Луїза Цюпа (СНДМ), ліц. Назар Дуда, Андрій Козіброда. Львів 2016, 48.

моральний дефіцит в своїй дитини, вважаючи, що виховання провадять належним гідним чином. Звідси прагнення до компенсації почуттів.

Соціально-педагогічна профілактика, як частина спільної виховної системи, повинна стати однією з основних прерогатив соціальних служб. Адже це є спосіб окультурення соціального середовища молоді, антидот, який перешкоджає потраплянню в організації негативних психотравматичних спрямувань. Також є важливим запобігання для формування типової структурованої поведінки молодій особі, на яку здійснюється потенційне «полювання» місіонери тоталітарних культів.

Якщо розглядати морально-освітню соціалізацію молоді через роль освітніх закладів, то тут вагому роль відіграватиме особистий приклад та праця педагогів та кураторів груп. Якщо людина покинула тоталітарну секту і наважилась на здобуття освіти, то цей крок варто оцінювати як велике досягнення та серйозну мотивацію. Враховуючи те, що в секті молода особа дотримувалася стереотипів щодо позасектантського оточення, її спектр критичного мислення стосовно зовнішнього світу та типового соціуму в окремих девіантних аспектах знаходитиме підтвердження аксіологічним постулатам колишнього сповідання в тоталітарному угрупованні. Наприклад, коли людина зіштовхнеться з несправедливістю або нетиповим проявом в групі, реакція може бути непередбачуваною. Молодь дедалі в своїх в повсякденному вжитку використовує лихослів'я. Саме «такий стиль спілкування є модним і стає нормою у людей різного віку»¹⁴³. Найгіршим випадок буде тоді, коли нецензурною лексикою володітиме та апелюватиме людина, яка відкрито ототожнює себе з чітким релігійним віруванням. У таких випадках важливо пояснити молоді, що «в силу зміни моральних норм і правил у суспільстві набувають поширення інші реалії, які не можуть відобразитися у мовленні різного покоління»¹⁴⁴. Казус полягає в тому, що

¹⁴³ Шиделко А. *Лихослів'я як прояв девіантної поведінки: основи профілактики*, 238
URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v11/i16/25.pdf>

¹⁴⁴ Див. там само, 238.

«знаючи про [...] релігійні постулати, люди все одно вживають ненормативну лексику»¹⁴⁵.

Враховуючи те, що «уявлення молоді про життєвий і професійний успіх формується в умовах оновлення середовища існування, змін в ієрархічній структурі життєвих цінностей особистості і, як результат, суперечливості системи цінностей, що детермінують успіх»¹⁴⁶, некритичність мислення та висока планка до аксіологічної складової оточення – утворюватиме систему ідеї власного гуманізму, чим створюватиме більше проблем. Тобто, уявлення про перебування в закладі освіти та світ, в який вийшла людина з секти, набуватимуть нового розчарування та здатні штовхати молоду людину до формування нетипової особистісної системи оцінки та відношення до соціуму. В такому випадку необхідна фахова майстерність педагога та залучення до співпраці батьків (за умови їх наявності).

Кардинально відмінною є ситуація, коли молода особа, що полишила тоталітарну організацію, примкне до якогось з традиційних релігійних рухів. Тоді «формування нового світогляду здатне витіснити або реорганізувати бачення ретроспективних стереотипів, які молодь здобуває під час перебування в тоталітарній секті»¹⁴⁷. При цьому існує велика вірогідність повернення людини до мрій сформованих в дитинстві або протягом шкільного періоду. Враховуючи те, що «не існує шаблонних переконань, принципів чи ідеалів щодо вибору професії, яким би суворо слідували молоді люди, які покинули тоталітарні секти»¹⁴⁸, будь-який навчальний заклад післяшкільної освіти може стикнутися з подібними викликами.

Що стосується системи попередження потрапляння молодих людей в тоталітарні секти, то її варто поділити на три види профілактики: первинну, вторинну та третинну. До першої слід віднести профілактичні роботи, які проводять з шляхом інформаційно-просвітницького заходу на загальному соціально-

¹⁴⁵ Шиделко. *Лихослів'я як прояв девіантної поведінки: основи профілактики*, 238.

¹⁴⁶ Шиделко А. *Профорієнтація і профвідбір: аксіологічні аспекти: навч. посібник*. Львів 2017, 41.

¹⁴⁷ Жук-Гордінський. *Морально-освітня соціалізація молоді, яка покинула тоталітарні секти*, 143.

¹⁴⁸ Див. там само, 144.

му рівні, задля попередження залучення молоді. До вторинної варто віднести запобігання розвитку негативізму методів психологічного впливу на молодь, що вже вступила в контакт з місіонерами тоталітарних організацій. Третинна профілактика передбачає реабілітацію соціально-педагогічного характеру тих молодих людей, які мають залежність від сектантського соціуму, проте їхні родичі або близькі свідомі даної проблеми. Бажано передбачити медико-санітарне просвітництво та провів супровід¹⁴⁹.

Отже, дослідивши впливи деструктивних сект на молоде покоління людей, зазначимо, що для найбільш ефективної соціально-педагогічної профілактики варто віднести роботу над виявленням найбільш схильної категорії молоді до залучення в тоталітарні релігійні структури та часте проведення інформаційно-просвітницьких заходів антисектантського спрямування з молоддю та їхніми батька (опікунами, а також в сиротинцях та інтернатах). Що стосується профілактики в освітніх закладах, варто підвищити професійну компетентність педагогів та психологів та надати їм наукове забезпечення для здійснення соціально-педагогічної профілактичної діяльності.

3.3. Роль традиційної Церкви у духовно-моральній підтримці та духовному супроводі молоді, яка покинула тоталітарні секти

На сучасному етапі розвитку суспільства у традиційних Церквах в питаннях духовної та моральної підтримки в супроводі екс-сектантської молоді як в Україні, так і в світі, реабілітаційний та апологетичний аспекти формують міцну вагому ланку просвітницької діяльності місіонерських центрів та єпархіальних відділів. Окрім традиційної співпраці церков з громадськими антисектантськими організаціями, які ми розглядали, існує також широка внутрішньоцерковна місіонерська та просвітницька діяльність. Розвинута вона переважно на єпархіальному рівні та представлена у вигляді інформаційно-просвітницького або місіонерсько-катехитичного відділів. Для прикладу, на канонічних теренах

¹⁴⁹ Див. Давидун. *Практика соціально-педагогічної роботи щодо профілактики деструктивних релігійних впливів у молодіжному середовищі.*

Львівської архієпархії Української Греко-Католицької Церкви діє Центр допомоги для постраждалих від сект та псевдорелігійних рухів «Якір». Сам центр допомоги є проектом Благодійного фонду під назвою «Спільнота Золотого Віку» та має на меті на практиці здійснювати кваліфіковану допомогу тим, хто її потребує. На засадах поваги та релігійного світогляду людей, відбувається інформування щодо діяльності та характеристики релігійних угруповань до яких належать люди. Все це відбувається в люблячій атмосфері толерантності з пошаною до гідності кожної віруючої людини. Окрім інформування потребуючих осіб до фундаментальних форм діяльності відносяться також: збільшення рівня свідомості для розпізнавання маніпулятивних технік, які здійснюються при вербовці сектантами, для її уникання; розпізнавання загрози та виду секти для запобігання глибшого контакту; профілактика, реабілітація та психологічна кваліфікована діяльність; інфо-медіа кроки для реорганізації сімейних та родинних стосунків членів групи¹⁵⁰. Центр, як і інші подібні в Україні, не фінансується державою.

При Львівсько-Сокальській єпархії Православної Церкви України діє «Консультативний центр кризових станів, психосоматичних розладів та депресій». Хоч його метою є «надання висококваліфікованої комплексної духовної та психологічної (при потребі – психотерапевтичної та психіатричної) допомоги особам, постраждалим внаслідок впливу на них кризових психотравмуючих ситуацій (бойових, політичних, економічних, техногенних тощо)»¹⁵¹, ця психотерапевтична та психіатрична допомога може стати в реабілітаційній пост-сектантській діяльності. Така допомога є необхідною та важливою, особливо в ситуаціях, коли адепти тривалий час піддавалися психологічному маніпулятивному впливу зі сторони лідерів секти. Така діяльність здатна причинити певний

¹⁵⁰ Митрополит Львівський застерігає вірних від псевдорелігійних рухів.

URL: <https://charnetskyj.org.ua/official/mytropolyt-lvivskyj-zasterihaje-virnyh-vid-psevdorelihijnyh-ruhiv/>

¹⁵¹ У Львові відкрили «Консультативний центр кризових станів, психосоматичних розладів та депресій». URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/society/social-sphere/216279-u-lvovi-vidkryly-konsultatyvnyi-tsentri-kryzovykh-staniv-psykhosomatychnykh-rozladiv-ta-depresii>

кризовий травматичний стан¹⁵². Адже вивести зі станів психогенного ступору, реактивного психозу, сильного страху, галюцинацій (при заборонах сну та тривалій праці без відпочинку на благо організації) та інших видів паталогічної психічної дезадаптації може лиш кваліфікований спеціаліст. Також варто враховувати, що ситуації не будуть однакові, адже реакції та сприйняття людей також є різні. Тому «одні люди виявляються більш захищеними у цьому процесі, а інші – більш вразливими до виникнення клінічних симптомів після психотравми»¹⁵³.

Серед протестантизму в Україні варто відзначити діяльність Центру апологетичних досліджень. Заснований Центр наприкінці 90-х років минулого століття євангелістським місіонером Роджером ДеЛозієром. Серед широкої апологетичної діяльності, на основі наукових досліджень та ретельних вивчень, відбувається розробка та поширення брошур, буклетів і інших видань про хибні та шкідливі переконання сект, які діють на теренах України. Відбувається праця в осередках з молоддю, яка належить або покинула тоталітарні культури. Передусім їхні зацікавлення зорієнтовані на вивчення псевдо-християнських культів. Також є низка перекладених американських фільмів про діяльність тоталітарних сект довгожителів. Центр має свій сайт де публікує всю базу досліджень. Ресурси викладені українською та російською мовами. Як зазначають дослідники центру, їхні матеріали «можуть використовувати християни, пастори, церкви, семінарії, біблійні школи, а також вчителі християнської етики»¹⁵⁴. Оскільки в протестантизмі відсутній аналог єпархіальних структур, якими вони є в католицизмі та православ'ї, неможливо надати оцінку місіонерській діяльності регіону. Доцільно враховувати місійні, катехитичні та апологетичні рухи кожної спільноти індивідуально.

¹⁵² Кісарчук З. *Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: навчальний посібник* / З. Кісарчук, Я. Омельченко, Г. Лазос, Л. Литвиненко, Л. Царенко. Київ 2015, 12-14.

¹⁵³ Кісарчук. *Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: навчальний посібник*, 15.

¹⁵⁴ Центр апологетичних досліджень. *Історія виникнення Центру*.

URL: <http://www.apologetika.org.ua/index.php/about-the-centre/2012-09-26-08-26-49/about-the-centre/our-history>

З аналізу дослідження бачимо, що традиційні Церкви провадять активну місіонерську та просвітницьку діяльність щодо профілактики входження молоді в тоталітарні секти та реабілітації постраждалих внаслідок контакту з культом. Профілактика залучення є спільним позаконфесійним знаменником та передбачає низку заходів, які полягають у проведенні лекцій та просвітницьких бесід, а також в поширенні інформації і матеріалу щодо характеристики, поширення й діяльності тоталітарних сект в маси. Вкрай складним є цей процес при поширенні його в молодіжному середовищі. Згідно з результатами нашого дослідження, тоталітарні секти не заохочують до здобуття освіти. Проте в будь-якій системі є свої винятки. Таким чином Свідки Єгови чи, наприклад, мормони, можуть здобувати освіту в тих закладах, які допомагатимуть їхній осередковій діяльності. До таких напрямків можна віднести поліграфію, маркетинг, юриспруденцію, економіку, управління персоналом тощо. Звідси в закладах освіти доцільно при лекціях з профілактики використовувати загальні дефініції та характеристики сект та культів. Якщо організація в країні визнана тоталітарною сектою, тоді доречно говорити про неї, як про конкретну небезпечну деструктивну структуру. В зворотному випадку можна отримати звинувачення у релігійному вербуванні та проповіді публічної релігії, особливо якщо діяльність провадить традиційна визнана в державі Церква¹⁵⁵.

Духовний супровід молоді, яка постраждала в наслідок контакту з тоталітарною сектою, відбувається посередництвом системи реабілітаційних заходів. Передусім ці міри застосовуються тоді, коли ще молода людина знаходиться в секті, проте її рідні та друзі звернулися за допомогою. На жаль, це не є гарантованою запорукою плідної справи. Адже людина має Богом дану свободу вибору. Певна лібералізація цього поняття відкриває людині вседозволеність, водночас й у релігійному визначенні. Тому «трагедія нашого часу, особливо західного світу, який відкрив і поставив на перше місце цінність свободи, полягає в тому, що свободою почали легковажно хизуватися»¹⁵⁶. Тому в певному ажіота-

¹⁵⁵ Див. Казанова. *Релігія в сучасному світі: плюралізм, секуляризація, глобалізація*, 12-15.

¹⁵⁶ Бойко. *Біоетика: скрипти для студентів*, 18.

жі та антуражі людина здатна чинити всупереч прагненню близьких, тим самим хизуючись своєю свободою. Що стосується осіб, які вже полишили секту, то реабілітація в цьому напрямі полягає в безпосередній співпраці з колишнім адептом. Необхідно таку людину схилити до логічного та критичного мислення та мотивувати до роздумів стосовно віровчення та доктрин тоталітарної секти, соціуму, правил всередині організації, постаті лідера культу та аналізу досвіду свого безпосереднього перебування в структурі. Власне метою цих кроків – є духовна реабілітація. Позбавившись упереджень та міфів стосовно богозалишеності інших релігійних організацій, які проповідує кожна тоталітарна секта, колишній учасник релігійного руху долучитися до традиційного християнського руху, де почне шлях свого спасіння в істині, в усіх його проявах та формах.

Отже, роль традиційної Церкви у духовно-моральній підтримці та духовному супроводі молоді, яка покинула тоталітарні секти є важливою та корисною як для фізичного, так і для духовного здоров'я. На жаль, вона не здатна вирішити проблеми комплексів та інших не пов'язаних з духовними потребами засад, проте здатна заохотити до саморозвитку і не дати занедбати свою душу та свободу, яка «є незаперечним атрибутом людини як живої істоти, наділеної розумом, волею та любов'ю»¹⁵⁷.

Висновки до третього розділу

У практиках профілактики, підтримки та духовному супроводі молоді, яка покинула тоталітарні секти важливу роль відіграє сам колишній адепт. З розвідок вчених ми знаємо, що активний вплив релігійного середовища, як чинник базової підсистеми суспільства, впливає на всі інші оточуючі людину інституції та привносить свій вклад. Таким чином профілактика необхідна інституційному організму, для попередження духовних та психічних захворювань. Кожна новостворена релігійна організація має на меті дискредитацію традиційного релігійного строю незалежно від країни, народних та національних звичаїв. Їхньою

¹⁵⁷ Бойко. *Біоетика: скрипти для студентів*, 18.

метою є експлуатація фізичних та духовних ресурсів довірливих людей, задля власного збагачення та прославлення.

Зарубіжний досвід протидії діяльності деструктивним релігійним новоутворенням засвідчує, що зацікавленість держави в співпраці з громадськими та церковними антисектантськими центрами та організаціями здійснює більш якісну протидію діяльності тоталітарним культам. Це також стосується інформаційного оповіщення населення та студентського середовища. У випадках, коли діяльність секти є відкрито руйнівною, доцільно вживати ширших заходів попередження, лекційні профілактики та діяти згідно з чинним законодавством країни. Якщо секта в державі не визнана такою, але є дефініційована традиційними Церквами, доречно проводити протидію в загальних характеристичних засадах. Необхідно надавати визначення суспільно-маніпулятивним технікам та іншим впливам на життя конкретної особистості та її родини. Тим самим така профілактика вимагає логічного та критичного мислення. Оскільки адепти не здатні мислити негативно про свою релігійну організацію, допоміжною в цьому випадку буде роль педагога в житті молодої людини¹⁵⁸.

Ідеалізуючи, першим соціумом попередження та протидії потрапляння молодої людини в секту, має бути її родина. Саме родина є тим осередком, який формує аксіологічну складову світогляду людини. Зазвичай це можливо за умови релігійної грамотності батьків¹⁵⁹. Навіть не стільки в плані профілактичного інформування, як в сенсі християнського живого наочного прикладу, вихованні у вірі та любові до власної Традиції та Церкви. Дослідження свідчать, що на жаль, реалії є зворотними до необхідних умов. І справа не тільки в родинному вихованні. Жертвою секти може стати будь-яка молода людина, яка переживає певний перемінний чи кризовий етап у своєму житті. Остеронь не залишається й Церква, яка виконує свою душеспасительну місію, борячись за свободу кожної душі.

¹⁵⁸ Див. Жук-Гординський. *Морально-освітня соціалізація молоді, яка покинула тоталітарні секти*, 140-145.

¹⁵⁹ Див. Жук-Гординський Ю. *Вплив авторитету родинного виховання на формування аксіологічної складової студента // Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи: зб. наук. праць / гол. ред. Ю. І. Колісник-Гуменюк. Київ-Львів-Бережани-Гомель 2020, 145-149.*

Отже, роль духовно-моральної підтримки родини та Церкви є вкрай важливими для молоді, яка покинула тоталітарні секти. Адже упередження та система релігійних поглядів, яку вони плекали в культурі, не так легко витіснити не запропонувавши нічого взамін. Саме тому духовний супровід такої молоді являється актуальним до нині.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розпочате магістерське дослідження було спрямовано на вивчення аксіологічної складової та моральних орієнтирів молоді, яка покинула тоталітарні секти, їхній розумовий та соціальний стан після поривання з деструктивною структурою в умовах адаптації поза межами сумнівної релігійної організації. Приклад і роль родини в формуванні світогляду потенційних жертв тоталітарних релігійних режимів. Розвиток критичного та логічного мислення в колишніх adeptів. Профілактика посередництвом родинного, соціально-педагогічного та церковно-традиційного супроводів.

Результати, отримані під час тривалого дослідження дозволяють зробити низку чітких кваліфікованих висновків. Проаналізувавши синтез теологічної, психологічної, філософської, педагогічної, медичної, соціологічної та юридичної літератури, яка обґрунтовує теоретичні засади дослідження й конкретизує поняттєво-категоріальний апарат, ми уточнили сутнісні характеристики базових понять дослідження. Вчені вищезгаданих галузей провадили дослідження в своїй науковій категорії з урахуванням перехресних впливів наук на дану проблему.

Найперше було визначено причини входу та виходу молоді з тоталітарних сект. Опісля було висвітлено вплив родинного виховання на формування ціннісних орієнтацій та духовно-моральної складової особистості. Формация молоді людини на особливості вікових категорій в різні періоди її життя та виховання. Виявлено різницю між вихованням у християнській традиційній та атеїстичні родинях. Також було досліджено вплив виховання родини в тоталітарні часи, а також – виховання та формация дітей-сиріт. Це дозволило нам зрозуміти стан речей, який відбувається в означених інституціях, а також їхній подальший вплив на адаптацію молоді людини в соціумі. Низка речей, які мають місце в процесі виховання є неприпустимими та здатні привести до особистісної кваліфікації вчинків та їхнього індивідуального сприйняття як морально-позитивних або негативних. Також відсутність гідного прикладу в родинному

вихованні, в подальшому при потраплянні молодого людини в тоталітарну секту, чинить перепону її поверненню в традиційне сімейне оточення.

Було досліджено сучасні модні тенденції наслідування в молодого покоління. Особливості сприйняття ліберальних впливів, секулярних та плюралістичних викликів сучасності. Також досліджено систему аксіологічних орієнтацій, яка формується під впливом соціуму та налаштовує молоду людину до духовних пошуків. Нажаль молодь, яка мала була причетна до сектантського досвіду, після виходу з секти, не завжди в повністю відмовляється від цінностей, набутих в лоні деструктивної організації.

Проведено дослідження ролі та діяльності тоталітарних сект у сучасному українському просторі, метою яких є збагачення, руйнація особистості, сімейних та традиційних устроїв сучасного українського суспільства. Водночас проаналізовано кваліфікації тоталітарних сект та новітніх релігійних утворень у наукових розвідках вчених. Було виявлено конфесійну заангажованість окремих дослідників щодо віднесення тих чи інших (навіть довголітніх) організацій в клас сект. Натомість в деструктивізації та тоталітаризмі відомих релігійних організацій – існує єдина загальна думка.

З призми кваліфікації релігійних новоутворень було досліджено особливості суспільно-психологічних маніпулятивних технік у діяльності тоталітарних сект та їхній вплив на свідомість молодих людей. Починаючи від відвертого шантажу та залякувань, завершуючи техніками хитрого залучення в організацію, впливу на свідомість, обману та цілої низки асоціальних заборон всередині тоталітарної секти. Проаналізовано наслідки таких впливів та небезпеку, яку вони чинять. Виявлено прогалини сучасної законодавчої протидії в Україні, що робить її відкритим плацдармом для довгожительних та сучасних сектантських організацій, які провадять чітку конспіративну діяльність. При цьому недостатньо експертної оцінки кваліфікованих учених в галузях теології, релігієзнавства, філософії. Законодавство не передбачає спільну діяльність з традиційними українськими Церквами.

Дослідивши основні характеристики найбільш поширених діючих сект на теренах України, надано їм історико-апологетичну оцінку. Сенс цього полягає в тому, щоб не дискутувати стосовно вчення організації, а звернути увагу на постать її засновника та діяльність на початках створення. Таким чином всі тоталітарні секти виявилися «творінням рук людських», які поставали зі спотворення традиційного християнського вчення, тлумачення Писань на користь вчення організації, привнесення в нього окультних та езотеричних ересей. Постаті засновників, в історії їхньої сучасності, виглядали ошуканцями та сумнівними особами. В одних випадках вони прагнули слави та збагачення, в інших – були психологічно неврівноваженими.

Важливими елементами наукового дослідження були практики профілактики, підтримки та духовного супроводу молоді – колишніх адептів тоталітарних сект. Проаналізувавши зарубіжний досвід у протидії діяльності тоталітарним сектам зробили порівняння законодавчої бази різних країн світу. Важливим аспектом в досвіді зарубіжних країн є мирянські та материнські ініціативи осіб, яких торкнулася означена проблема. Виявлено максимальну користь та запобігання діяльності тоталітарних релігійних новоутворень від співпраці держав та органів правопорядку з громадськими й церковними організаціями. Адже моральні орієнтири молодої особи, яка покинула тоталітарну секту, частково зосереджуються на фундаментальних постулатах вчення. Звідси, кваліфікація вчинку як морально позитивного чи негативного відбувається з огляду на власний розсуд з врахуванням релігійного досвіду. Тому допомога рідних та близьких є важливою.

Проаналізовано роль соціально-педагогічної профілактики в освітніх закладах щодо залучення та виходу молоді із тоталітарних сект. Визначено важливу роль педагога та психолога в житті молодої людини, яка покинула тоталітарну секту. Також досліджено феномен освітньої десоціалізації в діяльності тоталітарних організацій. Важливим та край важким є етап та намагання молодої людини, яка через перебування в секті не здобула належної освіти, для її здобуття. Переважно до цього відповідального кроку наважуються ті, хто пере-

ніс вихід з секти менш болісно, ніж інші та зміг адаптуватися приєднавшись до однієї з традиційних релігій. Розроблено практичні методи та поради щодо соціальної адаптації та ресоціалізації молоді, науково обґрунтовано ефективність проектування, методи адаптації і соціалізації.

Наголошено на вкрай необхідну роль традиційної Церкви у духовно-моральній підтримці та духовному супроводі молоді, яка покинула тоталітарні секти. Дещо бракує співпраці держави з апологетично-місіонерськими та сектознавчими центрами та громадськими організаціями. Переважна діяльність церковних профілактичних утворень відбувається внутрішньо-церковно, що в певній мірі забезпечує захист тільки тим, хто належить до певної конфесії, або ставиться до неї толерантно. Традиційні Церкви в Україні пропонують духовний супровід осіб, які залишили тоталітарні секти. Тобто не залишаються осторонь лиш вивівши людину з-під впливу деструктивного культу. Також відбувається духовно-моральна підтримка осіб, чії рідні та друзі раптом потрапили (чи виявилися) в секту. Таким чином, дослідивши спільні і відмінні характеристики систем впливу на молодь ґрунтуючись на аксіологічних і моральних чинниках здійснено порівняння методики ресоціалізації релігійними організаціями, проаналізовано духовний супровід в різних релігійних традиційних для України організаціях.

Отже, тоталітарні секти, як нові релігійні утворення, не є стабільними ні в чому. Часто їхнє початкове вчення змінюється впродовж періоду їхньої діяльності. Одні деструктивні культули зникають, інші – продовжують існування до сьогодення. Проте дещо у відмінному від початкового вигляді. Навіть розробивши ефективну систему профілактики щодо потрапляння в тоталітарні організації, «народяться» потенційні лідери культів, які знайдуть нагоду ошукати законодавчу систему. Про що свідчить історія конкретних сектантських утворень.

Результати дослідження на практиці можна використовувати в профілактичній діяльності апологетичних та місіонерських центрів, а також – громадських антисектантських організаціях та під час заснування таких. Також матеріали можна застосовувати в лекційних і практичних заняттях в закладах освіти

серед теологічних, філософських, психологічних, соціальних та інших суміжних галузях та дисциплінах.

Серед труднощів, які вдалося подолати під час опрацювання теми дослідження є брак аналітичної літератури щодо діяльності сект-довгожителів в Україні поза релігійним змістом та аспектом.

У подальшому вбачаємо дослідження в галузі пасторального богослов'я продовжуючи означену тему в напрямі розвитку «Методи профілактики потрапляння дорослих в тоталітарні секти», «Соціально-профілактична діяльність Церкви при ВНЗ» та «Апологетична діяльність на парафії».

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела й основна література

1. Broglio F. *Aspetti della politica religiosa degli ultimi quindici anni*.
URL: <http://presidenza.governo.it/USRI/confessioni/doc/margiotta.pdf>
2. Combalia Z. *Religion and the Secular State. The XVIIIth International Congress of Comparative Law* / Combalia Z., Roca M. Washington 2010, 790.
3. Murken, S. *Prävention im Bereich der «So genannten Sekten und Psychogruppen»*. Bad Kreuznach 2004, 48.
4. Pigden C. *Milgram, Method and Morality* / Pigden C., Gillet G.
URL: <https://philarchive.org/archive/CHAMMA-2v1>
5. Rokeach M. *The Nature of Human Values*. N. Y. 1973, 438.
6. Артюхов М. *Секта: научная терминология или компроматація нових релігійних рухів // Историческая и социально-образовательная мысль №5. Том 7, часть 2*. Краснодар 2015, 250.
7. Бедь В. *Реалізація свободи совісті в Україні: деякі аспекти (проблеми теорії та практики) // Теорія і практика інтелектуальної власності №2*. Київ 2011, 20–29.
8. Білоножко Є. *Тоталітаризм та родина (розгляд проблеми на прикладі націонал-соціалістичної Німеччини) // Наукова періодика України «Університетська кафедра» №2*. Київ 2013, 155-164.
9. Бойко І. *Біоетика: Скрипти для студентів, вид. 2-ге, виправлене*. Львів 2008, 178.
10. Вдовиченко Р. *Теоретичні аспекти проблеми формування системі ціннісних орієнтацій студентської молоді // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки*.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2017_4_24, 125-129.
11. Вебер, М. *Протестантская этика и дух капитализма*. Миннеаполис 2002, 352.
12. Волков Е. *Преступный вызов практической психологии: феномен деструктивных культов и контроля сознания (введение в проблему) // Журнал практического психолога. 1996. № 2*. Москва 1996, 87-88.
13. Георгадже Т. *Традиційна сім'я та її роль у сучасному українському суспільстві // Science, research, development pedagogy. #12*. Belgrade 2018, 152.
14. Горбачова О. *Сімейне виховання як чинник формування ціннісних орієнтацій дошкільника // Проблеми сучасної психології. 2011. Випуск 12. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський 2011, 928.*

15. Давидун М. *Практика соціально-педагогічної роботи щодо профілактики деструктивних релігійних впливів у молодіжному середовищі*.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_14
16. Дворкин А. *Сектоведение. Тоталитарные секты: Опыт систематического исследования*. Новгород 2006, 813.
17. Дудар Н. *Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади)* / Н. Дудар, Л. Филипович. Київ 2000, 132.
18. Єленський В. Є. *Релігія. Церква. Молодь* / В. Є.Єленський, В. П. Перебенесюк. Київ 1996, 160.
19. Жук-Гординський Ю. *Морально-освітня соціалізація молоді, яка покинула тоталітарні секти // Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи: зб. наук. праць* / гол. ред. Ю. І. Колісник-Гуменюк. Київ-Львів-Бережани-Гомель 2020, 140-145.
20. Жук-Гординський Ю. *Вплив авторитету родинного виховання на формування аксіологічної складової студента // Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи: зб. наук. праць* / гол. ред. Ю. І. Колісник-Гуменюк. Київ-Львів-Бережани-Гомель 2020, 145-149.
21. Жук-Гординський Ю., ієрей. *Христологія пост-протестантських антитринітарних церков та організацій XIX-XX століть*. Бакалаврська робота, Львівська Православна Богословська Академія, 58.
22. Здравомыслов А. *Потребности, интересы, ценности*. Москва 1986, 224.
23. Зякун А. *Культурні цінності в державній політиці 20-30-х рр. XX ст.: від збереження до руйнації // Світогляд – Філософія – Релігія : збірник наукових праць. Вип. 2*. Суми 2012, 161-169.
24. Иваненко С. *Антисектантские движения и государственный нейтралитет. Предмет исследования: FECRIS* / под. ред. д. фил. н. С. И. Иваненко. Санкт-Петербург 2013, 278.
25. Казанова Х. *Релігія в сучасному світі: плюралізм, секуляризація, глобалізація* / перекл. з англ. Р. Скакуна. Львів 2019, 348.
26. Кісарчук З. *Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: навчальний посібник* / З. Кісарчук, Я. Омельченко, Г. Лазос, Л. Литвиненко, Л. Царенко. Київ 2015, 207 с.
27. Котляр Г. *Атеїзм і релігія в контексті духовної культури суспільства // Наука. Релігія. Суспільство. № 1*. Донецьк 2008, 168-173.
28. Леоненко Т. *Злочинність на релігійному ґрунті: феномен, детермінація, запобігання*. Докторська дисертація, Класичний приватний університет.
29. Леонтьев Д. *Методика изучения ценностных ориентаций*. Москва 1992, 156.

30. Липка О. *Християнська родина в інформаційному просторі: реакція на виклики часу* // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка" № 723*. Львів 2012, 114-119.
31. Лири Т. *Технологии изменения сознания в деструктивных культурах* / Лири Т., Стюарт М., под ред. И. Митрофановой, Санкт-Петербург 2002, 224.
URL: <http://www.leary.ru/books/cult/>(дата звернення: 31.08.2020).
32. Лопатина Н. *Социокультурная трансформация религиозных ценностей в СССР в первой половине XX в.* // *Идеи и идеалы №4 (38), Том 1*. Новосибирск 2018, 49-62.
33. Луценко І. *Питання класифікації тоталітарних сект та їх значення для протидії злочинності* // *Вісник кримінологічної асоціації України*. Харків 2016, 306.
34. Луценко І. *Закордонний досвід протидії діяльності тоталітарних сект та перспективи його використання та території України* // *Вісник Кримінологічної асоціації України № 3 (14): збірник наукових праць* / ред. О. Бандурка та ін. Харків 2016, 268.
35. Нехвядович Э. *Детерминанты верификации тоталитарных сект* // *Журнал российской социологической ассоциации. Научные заметки. Социология №3*. Нехвядович Э., Гурко Г., Белов В., Парфенов С., Сапожников К. Москва 2018, 292.
36. Обер Ж. *Моральне богослов'я* / перекл. з італ. о. д-ра М. Любачівського. Львів 1997, 295.
37. Орлов В. *Основні підходи до типологізації та класифікації нових релігійних течій у сучасних українських та закордонних дослідженнях*.
URL: <https://starovyna.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/06/%D0%9E%D1%80%D0%BB%D0%BE%D0%B2.pdf>
38. Павленко С. *Нормативно-правові засади протидії діяльності деструктивних релігійних організацій: вітчизняні реалії та зарубіжний досвід* // *Підприємництво, господарство і право. Кримінальний процес*. Київ 2017, 278-282.
39. Петрова И. *Молодежь в культуре протестантских сообществ* // *Вестник ННГУ. Серия Социальные науки, Вып. 1(2)*. Нижний Новгород 2002, 171-175.
40. Рубинштейн С. *Проблемы общей психологии*. 2-е изд. Москва 1986, 369.
41. Скоромна О. *Соціальні цінності сучасної студентської молоді* // *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. Т. 3. № 3 (49)* / Скоромна О., Клибанівська Т. Львів 2011, 278-282.
42. Смагина Л. и др. *Сиротство как социальная проблема: пособие для педагогов* / Смагина Л., Воднева А., Сойка Ю., Кобринский М., Ковалев С., Глухова Н., Руденкова Г. Минск 1999, 144.
43. Тугаринов В. *Избранные философские труды*. Ленинград 1988, 334.
44. Франкл В. *Человек в поисках смысла*. Москва 1990, 308.

45. Фрейд З. *Психология масс и анализ человеческого «Я»* / пер. И. Ермаков, Я. Коган. Москва 2016, 192.
46. Хаббард Л. *Характеристики Дианетики. Современная наука о разуме*. Коммерс-Калифорния 2007, 680.
47. Хлямин Л. *Идеологические основы воспитания молодежи в СССР и Германии (1930-е – 1945 гг.)* // *Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Историко-педагогические и сравнительно-педагогические исследования проблем образования*. Волгоград 2009, 135-138.
48. Ценко М. *Деякі аспекти морального виховання молоді в сучасній Україні* // *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Соціологія. Вип. 4* / Ценко М, Тузіков С. Харків 2018, 156-167.
49. Центр апологетичних досліджень. *Історія виникнення Центру*.
URL: <http://www.apologetika.org.ua/index.php/about-the-centre/2012-09-26-08-26-49/about-the-centre/our-history>
50. Чеснокова И. *Влияние сект, культов и нетрадиционных религиозных организаций на личность и ее жизнедеятельность* // *Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук*. Московский государственный социальный университет 2005, 28.
51. Чуркина Н. *Идеалы и механизмы воспитания в тоталитарных обществах (Германия и СССР в 30-40-е гг. XX в.)* // *Вестник Томского государственного университета. История*. 2018. № 54. Томск 2018, 65–68.
52. Шапошнікова І. *Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді* // *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : міжвузів. зб. наук. пр.* Запоріжжя 2003, 181-187.
53. Шиделко А. *Роль соціальних зв'язків у формуванні статевої культури підлітків* // *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія: Соціологія і політичні науки*. 2011. Т. 16. Вип. 10. Одеса 2011, 676-681.
54. Шиделко А. *Етика і психологія сімейного життя: навчально-методичний посібник (для ПТНЗ)*. Львів 2009, 132.
55. Шиделко А. *Лихослів'я як прояв девіантної поведінки: основи профілактики*, 238.
URL: <http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v11/i16/25.pdf>
56. Шиделко А. *Сирітство в Україні: психологічні особливості біологічних і соціальних дітей-сиріт* // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. Вип. 2*. Львів 2018, 165-173.

57. Шиделко А. *Освітній рівень психолого-педагогічних фахівців і його відповідність потребам ринку праці // Гуманітарна освіта і потреби ринку праці: колективна монографія.* Київ 2012, 42-55.
58. Шиделко А. *Профорієнтація і профвідбір: аксіологічні аспекти: навч. посібник.* Львів 2017, 140.
59. Шипицина Л. *Психология детей-сирот: учебное пособие.* Санкт-Петербург 2005, 628.
60. Ядов В. (ред.) и др. *Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности /* Под. ред. В.А. Ядова. Ленинград 1979, 264.

Допоміжна література

1. *«Белое братство» возвращается. Почему Марию Дэви Христос признали вменяемой.*
URL:
https://aif.ua/society/people/beloe_bratstvo_vozvrashchaetsya_pochemu_mariyu_devi_hristos_priznali_vmenyaemoj
2. *LD.UA. Новини. В Харьковской области секта «лечила» наркоманов в тюремных условиях.* URL: https://rus.lb.ua/society/2016/03/24/331101_harkovskoy_oblasti_sekta_lechila.html
3. *Выпуск новин ТСН. В Киеве секта саентологов маскируется под курсы английского.*
URL: <https://tsn.ua/ru/kyiv/v-kieve-sekta-saentologov-maskiruetsya-pod-kursy-angliyskogo-293720.html>
4. Гроут Д. *Факты: что вам следует знать о Свидетелях Иеговы /* Брошюра. Центр апологетических исследований. Киев.
5. *Дети главы церкви «Возрождение» живут в США и организуют праздники за миллионы гривен.*
URL: <https://strana.ua/articles/private-life/23701-deti-glavy-sekty-vozrozhdenie-zhivut-v-ssha-i-zakatyvayut-prazdniki-za-sotni-tysyach-dollarov.html>
6. Дроздов Ф., митрополит. *Православный катехизис /* пер та упор к. б. н., митр прот. Василій Ховзун. Львів 2016, 188.
7. *Закон о црквама и верским заједницама. Службени гласник РС, број 36 од 27. априла 2006.* URL: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2006/36/1/reg>
8. Закон України *«Про альтернативну (невійськову) службу».*
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text>
9. Исаев М. *Основы конституционного права Дании.* Москва 2002, 337.

10. *Митрополит Львівський застерігає вірних від псевдорелігійних рухів.* URL: <https://charnetskyj.org.ua/official/mytropolyt-lvivskyj-zasterihaje-virnyh-vid-psevdo-relihijnyh-ruhiv/>
11. *Одна из самых скандальных сект начала 90-х — «Белое братство» — возвращается к жизни.*
URL: https://www.1tv.ru/news/2013-11-20/54231-odna_iz_samyh_skandalnyh_sekt_nachala_90_h_beloe_bratstvo_vozvrashaetsya_k_zhizni
12. *Опасность стоящая у ваших дверей / Центр апологетических исследований.* URL: <https://apologetika.ru/216/595bd077446bebb8bcbf8c5ee5e8b81ef1533853>
13. Пастор Владимир Мунтян. *«Возрождение».*
URL: <https://iriney.ru/psevdo-biblejskie/neopyatidesyatniki/archiv-soobshhenij-o-neopyatidesyatnikax/pastor-vladimir-muntyan.-%C2%ABvozrozhdenie%C2%BB.html>
14. *Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2019 р.) // Дані Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України*
URL: https://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr_2019/75410/
15. Рид Д. *Маленькие герои или маленькие жертвы? / Буклет. Центр апологетических исследований. Санкт-Петербург.*
16. Спайн Ч. *Саентология / Газета «Час пик» от 7 сентября 1994. Санкт-Петербург.*
17. Тимчишин Б. *Божі заповіді та Євангельські блаженства. Катехуменат і катехизація дорослих в УГКЦ. 3 / о. д-р Богдан Тимчишин, с. д-р Луїза Цюпа (СНДМ), ліц. Назар Дуда, Андрій Козіброда. Львів 2016, 160.*
18. *У Львові відкрили «Консультативний центр кризових станів, психосоматичних розладів та депресій».* URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/society/social-sphere/216279-u-lvovi-vidkryly-konsultatyvnyi-tsentr-kryzovykh-staniv-psykhosomatychnykh-rozladiv-ta-depresii>

Довідкова література

1. Аверченко И. *Энциклопедия религий / под ред. Забияко А., Красникова А., Элбакян Е.* Москва 2008, 1520.
2. Огульчанський Б., протоієрей. *Словник Нового Завіту.* Київ 2016, 224.
3. Шевченко В. *Словник-довідник з релігієзнавства.* Київ 2004, 560.
4. Флиер А. *Энтропия социально-культурная // Культурология XX век: словарь.* Санкт-Петербург 1997, 630.